

ANTİK KİLİKYA SİKKELERİNDE ASKLEPIOS KÜLTÜ

BEKİRCAN TAHERER

İLTER UZEL

Tarihin en eski çağlarından beri *Kilikya*, gerek ekonomik, gerekse stratejik açıdan Anadolu'nun en önemli bölgesi olmuştur. Böyle büyük maddi zenginliklere sahip bir bölgede zengin bir kültürün oluşması da doğaldır. Antik Kilikya şehir sikkeleri bu zengin kültürün aynası olarak çok çeşitli kollarında bizi aydınlatır.

Yaklaşık altı yüz elli yıl süren bu sikke basma geleneği sayesinde, çok fazla arkeolojik veri olmamasına rağmen, Kilikya bölgesinde olup biten bir çok şeyi sikkelerden öğrenebiliyoruz. Antik çağda gelenek olduğu üzere, Kilikya şehirleri de darp ettikleri sikkeleri bir propaganda aracı olarak kullanmayı iyi biliyorlardı. Toplum iradesinin yönetiminde inkar edilemez bir öneme sahip olan inanç dünyası, sikkelerin konuları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği gibi Roma dönemi şehir darplarında, sikkenin ön yüzü otorite sayılan imparatora ayrılırken, arka yüzler çoğu kez şehirler için önemli olan tanrı ve tanrıçalara bırakılmıştır. Kimi şehirler ise sadece kendilerine özgü bir tanrı, tanrıça veya sembol ile öne çıkmışlardır.

Sağlık tanrısı *Asklepios* (*L. Aesculapius*) farklı zamanlarda bir çok Kilikya şehir sikkesine konu olmuştur. Bununla beraber özellikle iki şehir vardır ki, sikkelerinde Asklepios kültürüne çok sık olarak yer vermiştir. Bugün henüz kazı çalışması yapılmadığı için fazla bir arkeolojik buluntu olmamasına rağmen, *Aigeai* (Yumurta) ve *Irenopolis* (Haruniye-Düziçi) şehirlerinde birer Asklepieion ya da bir Asklepios-Hygieia kült yeri olduğuna inanmak için yeteri kadar numismatik delil bulunmaktadır.

Asklepios adına kurulan kült ve tedavi merkezleri *Asklepieionlar*, insan inançlarıyla kutsallaştırılmış birer şifa ocakları olmuştur. M.Ö. 6. yüzyıldan sonra 8 – 10 yüzyıl kadar Şifa Tanrısı adına inşa edilen Asklepieionlardan bugün 200'ü bilinmektedir. Bunlar arasında *Epidauros*, *Kos* (İstanköy Adası) ve *Pergamon* gibi tam kurulu olan Asklepieionlar sayılı olup çoğunun birer tapınaktan ibaret olduğu sanılmaktadır¹.

¹ P., Decharme, *Mythologie de la Grèce Antique* Garnier Frères, Paris, 1879, s. 279-280.

Asklepios'u çok eski bir hekim saymak gerekir. Yaşadığı zamandan yüz yıllar geçince zamanın etkisiyle tanrılaştırılmıştır. Bu tapınkların hekimleri aynı zamanda rahiptirler. Dinsel ve ruhsal etkiye inanarak telkin tedavilerinde başarılı olmuşlardır. Çünkü insanların yaşam dengelerini altüst eden hastalık dediğimiz olumsuz sağlık durumlarının kaynağı yüzlerce yıl insan iradesinin dışındaki doğa dışı güçlere, mistik kuvvetlere, dinsel temalara bağlanmıştır².

ASKLEPIOS EFSANESİ

Antik çağda gelenek olduğu üzere tüm tanrılar ve tanrılaştırılmış kişiler hakkında bir veya daha fazla efsane vardır ve Asklepios da bir istisna değildir. Tıbbın tanrısı Asklepios, "iyileştirici tanrı" olarak bilinen *Apollo*'nun oğludur. Çoğunlukla *Apollo*'nun Tessalia kralı *Phlegyas*'ın kızı *Koronis* ile seviştiği ve onu bir erkek çocuğa hamile bıraktığı anlatılır. Ne var ki *Koronis*, bu çocuğa hamileyken bir ölümlüye, *Elatos*'un oğlu *Iskhys*'e aşık olur. Bir kuzgunun³ boşboğazlığıyla (ya da kehanet yeteneği ile) ihaneti öğrenen *Apollo*, vefasız kadını öldürür⁴ ve *Koronis*'in vücudu yakılmak üzere odunların üzerine konulduğu sırada, henüz yaşayan çocuğu, kadının karnından çekip alır. Böylece Asklepios doğar.

Asklepios'un neden Peloponnesos'ta *Epidauros*'un büyük tanrısı olduğunu açıklamaya yönelik bir başka geleneğe göre ise, büyük yağmacı *Phlegyas*, ülkenin zenginliklerini öğrenmek ve onları ele geçirmenin yollarını bulmak için ülkeye gelir. Kızı da onunla beraberdir. Yolculuk sırasında *Apollo* kızı baştan çıkarır. Kız, *Epidauros* toprağında *Myrtion* adındaki dağın eteğinde çocuğunu gizlice doğurur, sonra da onu terk eder. Ama bir keçi gelip çocuğu emzirir ve bir köpek ona bakar. Köpekle keçinin sahibi olan *Aresthanas*, çocuğu bulur ve çocuğu saran ışık çemberini görünce hayretler içinde kalır. Bu işte bir sır olduğunu düşünerek bebeği almaya cesaret edemez. Bebek tanrısal kaderinin yolunda tek başına ilerler.

² A., Erdem, *Tıp Etiğine Giriş*, Ankara, 2001, s. 194.

³ Bir başka söylenceye göre beyaz bir karganın boşboğazlığı ile: bu inanışa göre *Apollo* kargaya öyle kızmıştır ki, onun beyaz tüylerini iyelebet karaya dönüştürmüştür.

⁴ Bir başka anlatıya göre, *Apollo*'nun sadakatsiz eşi *Koronis*, kardeşinin öcünü alan *Artemis*'in oklarıyla ölür. Ancak anne-babası genç ölüyü ateşin üzerine koyduklarında ve *Hephaistos*'un coşkulu alevi ölüyü kuşattığında, *Apollo* oğlunu kurtarmak için atılır; Bonnefoy, 2000, I. Cilt, s. 78.

Bir başka versiyonda, Asklepios'un annesi olarak *Leukippos*'un kızı *Arsinoe*'nin adı geçmektedir. Bu, çocuğun *Arsinoe*'nin oğlu olduğu ama *Koronis* tarafından büyütüldüğü ileri sürülerek, diğer geleneklerle uzlaştırılmaya çalışılan *Messenia* geleneğidir.

Yine başka bir söylenceye göre, Apollo, çocuğu yarı insan-yarı at olan (*Kentauros*) *Kheiron*'a emanet eder. *Kheiron*, *Tessalia*'lı bir çok gencin eğitimcisidir. İnsan ve vahşi hayvan olarak çifte doğası gereği hayvanlar, vahşi doğa ve bitkiler hakkında çok önemli bilgilere sahiptir. Bu bilgiler arasında av sanatı ve tıp da vardır. *Kheiron* kelimesi, "eli olan, ellerini kullanmayı bilen" demektir⁵. Çocuğa tıp öğretir ve Asklepios çok geçmeden bu sanatta çok büyük maharet kazanır. *Kheiron* okulunda büyülü sözler söylemeyi, büyülü ilaçları, merhemleri ve faydalı cerrahlığı öğrenir.

Yaygın inanişaya göre Asklepios bilgisini insanların hizmetine sunmuş, hatta ölüleri yeniden diriltmenin çaresini bile bulmuştur. *Apollodoros*, onun *Athena*'dan öğrendiği şeyin büyülü bir iksir olduğunu söyler. Asklepios, *Athena*'dan *Gorgon*'un damarlarından akan kanı almıştır. *Gorgon*'un sol tarafındaki damarları kuvvetli bir zehir saçarken, sağ tarafındaki damarlarının kanı şifa verici nitelikteymiş. İşte Asklepios, ölülere can vermek için bu kanı kullanmasını biliyordu. Bu yoldan bir çok insanı diriltmişti. Asklepios'un dirilttiği insanlar arasında *Kapaneus*, *Lykourgos* (muhtemelen Thebai savaşı sırasında; çünkü bu savaşta ölenler arasında bu adı taşıyan iki kahraman vardı), *Minos*'un oğlu *Glaukos* ve adı daha sık geçen *Theseus*'un oğlu *Hippolitos* sayılabilir⁶.

Bu diriltmeler karşısında insanların ölümsüz olup olamayacağı veya tanrıların ayrıcalıklarının korunup korunamayacağı bilinmez bir hal alır. Buna yeraltı dünyasının tanrısı *Hades* de sinirlenir çünkü kendi hükümdarlığının geleceği tehlikeye girmek üzeredir. Bu nedenle Asklepios'u tanrıların babası *Zeus*'a şikayet eder. Asklepios'un dünyanın düzenini bozacağından korkan *Zeus*, onu yıldırımlarıyla çarparak öldürür. Ölümünden sonra Asklepios ne ortada kalır ne de *Hades*'e gider. Onun yerine kendisi de bir tanrı olur. Takım yıldızlara dönüştürülür ve Yılcı takım yıldızı olarak gökyüzündeki yerini alır⁷.

⁵ Y., Bonnefoy, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, I. Cilt, Ankara, 2000, Asklepios.

⁶ P., Grimal, *Mitoloji Sözlüğü, Yunan ve Roma*, (Çev: S.Tamgüç), İstanbul, 1997, s. 101.

⁷ F., Comte, *Mitoloji Sözlüğü*, (Çev: M. Arslan), İstanbul, 2000, s. 55.

Efsanenin daha sonraki versiyonlarında Asklepios'un *Epione* adında bir karısı ve *Akeso*, *Iaso*, *Panakeia*, *Aigle* ve *Hygieia* adlarında çocukları olduğu anlatılmaktadır. Belki de ilk ortaya çıktığı yer olan *Trikka*'da (Tessalia-Yunanistan) varlığı belgelenen Asklepios kültü, uygulamaları özellikle büyüye dayanan, ama daha bilimsel bir tababetin geleceğini hazırlayan gerçek bir tıp okulunun geliştiği Epidauros'ta (Peloponnesos) kök salmıştır. Bu sanat, *Asklepeiadlar* ya da Asklepiosoğulları tarafından icra ediliyordu. Bunların en ünlüsü, yaklaşık M.Ö. 460 – 377 yılları arasında yaşamış olan ve ailesinin şeceresi Asklepios'a dayanan *Hippokrates*'tir⁸.

Hippokrates, Asklepios'a ithaf edilen ünlü ve güçlü bir ada olan *Kos* (İstanköy)'ta dünyaya gelmiştir. Orada hastalıkları tedavi edilen insanların, hastalıkları için verilen ve iyi gelen tedaviyi, diğer insanlar da benzeri sorunlar karşısında yararlanabilsin diye, tapınağın duvarlarına yazma geleneği vardı. Hikayeye göre, Hippokrates bu yazıları kaydeder ve *Varro*'nun⁹ inandığına göre, tapınak yandıktan sonra yatakta muayene diye tabir edilen geleneği kurar. Bundan sonra tıptan elde edilecek kazançların sınırı yoktur. Çünkü *Selymbria*'nın yerlisi ve Hippokrates'in öğrencisi olan *Prodicus*, ehil olmayan pratisyenlerin ve eczacıların gelir kaynağını keşfedip merhemlerle tedavi etme sanatını geliştirmiştir. *Chrysippus*¹⁰ derin tartışmalardan sonra tıbbın bilimsel prensiplerini yeniden kurar ve onu takip eden *Erasistratus*¹¹ (Aristo'nun torunlarından biri) önemli değişiklikler yapar¹².

İlyada'da *Podaleirios* ve *Makhaon* isimli kişilerin Asklepios'un çocukları olduğu ve ikisinin de iyi hekim oldukları söylenir¹³.

Bir çok heykel ve sikkelerde Asklepios çoğu kez yaşlı, deneyimli ve güven verici görünümüyle bir asaya yaslanmış olarak tasvir edilir. Kimilerine göre bunun anlamı, hekimliğin az bir zamanda öğrenilmeyip yaşlanıp da bir bastona dayanmak zorunda kalacağı zamana değin bilgilenmeye ve deneyim edinmeye gerek duyulmasıdır.

⁸ Grimal, a.g.e, s. 102 .

⁹ Marcus Terentius Varro (M.Ö. 116-27), gramer, tarım ve diğer konularda yazan verimli bir yazardı.

¹⁰ Knidos'lu Chrysippus (yaklaşık M.Ö. 270) Knidos Tıbbi Talimatları geleneğine bağlı bir doktordur; özellikle lahananın sağlığa faydalarını anlatan notları vardır.

¹¹ Ceos'lu Erasistratus (M.Ö. 3. y.y.'ın ilk yarısı) bir doktor ve araştırmacıydı; İskenderiye'de bir tıp okulu kurmuştur.

¹² Pliny the Elder, *Natural History*, A Selection (Transl., John F. Healy), London, 1991, s. 261.

¹³ Homeros, *İlyada*, (Çev: A.Erhat-A.Kadir), İstanbul, 1981, II,731, 732.

Asklepios atribüleri *bir sopaya sarılmış yılan* ve bunun yanı sıra *çam kozalakları, define çelenkleri*, bazen de *horoz, keçi* ya da *köpektir*. Yılan, önlem ve ileri görüşlülük simgesidir. Zehrinden şifa elde edilen iksirler yapılabilir. Yılan aynı zamanda uzun ömürlülüğün de sembolü olarak Asklepios'un asasına dolanmış olarak resmedilir. Tek başına, başı yukarı doğru kalkmış, gövdesi kıvrımlı halde ilerlerken resmedilen yılan tasvirleri daha çok Asklepios'un kendisini simgeler.

Epidauruslular *Aesculapius* tapınağı ile ünlüydüler¹⁴. Burası onun kültürünün merkezidi ve insanlar buraya iyileşmeye gelirdi. Anadolu'daki en ünlü Asklepieion Bergama'da idi. Bütün Asklepieionlar'da uyulması gereken kurallar oldukça sıkıydı. Tanrının dualarını kazanması için kişi, büyük bir saflığa sahip olmalıydı. Bir Asklepieion'a gelen hasta aşağıdaki kurallara uymak zorundaydı:

- Bir kurban adamak (dana ve koç yanında çoğunlukla horoz),¹⁵
- Banyo yapmak (deniz kenarında kurulu olanlarda denizde yıkanmak),
- Oruç tutmak,
- Asklepieion'un bahçesinde yatmak.

Burada insanların yerde uydukları yatakhaneler, zehirsiz yılanlar tarafından ziyaret edilir ve onlar uyurken tanrı rüyalarına girerdi. Bu yolla mucizevi ilacını belirler ve alınacak tedaviyi gösterirdi.

Roma İmparatorluğu'nun yükselme dönemindeki son büyük imparator ve aynı zamanda stoacı felsefenin önde gelen bir takipçisi olan Marcus Aurelius'un (161-180) *Meditations* adlı eserinden alınan aşağıdaki bölüm, Asklepios kültü hakkında o günlerdeki düşünceyi birinci elden ifade etmesi bakımından önemlidir;

"Genel olarak şöyle deriz: 'Aesculapius bir adama at egzersizi, soğuk banyo veya hiç ayakkabı giymemesini emretti'; buna benzer bir şekilde diyebiliriz ki: 'Evrensel Doğa ona hastalık, yetersizlik, kayıp veya diğer bir bela emretti'. Bir önceki cümledeki emretti ifadesi aslında 'sağlığına yararlı olarak bunu öne sürdü' anlamındadır; ikinci cümlede ise kişinin başına gelen-

¹⁴ P., Mela, *Chorographia* (Description of the World), (Transl., F.E. Romer), Michigan, 1998, II, 49.

¹⁵ Bu geleneğin bugün de Anadolu'nun bir çok yerinde yaşıyor olması ilginçtir.

ler, doğanın kanununa uygun olarak önlerine çıkarılmıştır anlamına geliyor...

... Basit insanlar bile ne söylediğimi bilirler, çünkü şu ifadeyi kullanırlar; 'ona gönderildi', ve işte bu demektir ki ona 'gönderildi (başına geldi)', bu da 'bu onun için emredildi' demek oluyor. Buna göre bu emirleri, tıpkı Aesculapius'un emirlerini kabul ettiğimiz gibi kabul edelim. Bunlardan bir çoğu kesin olarak ağır olabilir ama sağlığa kavuşma umuduyla onları kabul ediyoruz."¹⁶

Asklepieionlar'da yapılan tedavi ile ilgili ilginç bir hikaye daha vardır. Bir zamanlar Bergama yakınlarında koyunlarını otlatan bir çoban bir yılan tarafından sokulur. Büyük bir ıstırap içinde Asklepieion'a gelir ve yardım ister fakat doktorlar orada sadece ruhsal hastalıkları tedavi ettiklerini, kendisine yardımcı olamayacaklarını söylerler. Bununla beraber ıstırabını dindirmek için kendisini daha hızlı öldürecek bir zehir verebileceklerini söylerler. Çoban zehiri içer ama ölmez. Asklepieion hekimlerinin verdiği zehir, yılan zehirinin panzehiri olduğu için çoban yaşamaya devam eder. Bu olaydan sonra tıbbın sembolü bir asaya dolanan yılan olmuştur.

Epidauros, Bergama ve İstanköy'deki Asklepieionlar'ın yanında Atina ve Korinth tapınakları da ünlüydü. Herhangi bir yeni Asklepios tapınağının resmen kurulması için, tanrının kutsal yılanlarından birisinin ana mabetten getirilmesi adetti. Atina'da da böyle olmuş ve yeni Asklepieion (hastane) inşa edilene kadar, yılanı ozan *Sophokles* ağırlamıştır¹⁷. M.Ö. 293 (kimi kayıtlarda 295 olarak geçer) yılında meydana gelen bir salgın (veba?) sırasında Romalılar Atina'daki Asklepios tapınağının aynısını Roma'da inşa etmişler ve tanrıyı oraya çağırılmışlardı¹⁸. Asklepios oraya bir yılan kılığında gönderilmişti¹⁹.

¹⁶ M. Aurelius, *Meditations*, (Transl., A.S.L. Farquharson), Oxford, New York, 1990, V.8.

¹⁷ P., Levi, *Eski Yunan, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Cilt III. (Çev: N. Erdilek), İstanbul, 1987, s.167.

¹⁸ Aslında Romalılar Yunan hekimlerine güvenmiyorlardı bu nedenle veba salgınında kendilerine yardım etmesi için Yunanlı hekimleri değil tanrı Asklepios'u çağırılmışlardı. Ama bilinen şüphelerinden dolayı bu tapınak şehir dışına, Tiber Nehri üzerindeki bir adaya inşa edilmişti. (Ralph Jackson, *Roma İmparatorluğunda Doktorlar ve Hastalıklar*, -Çev: Ş. Mumcu, İstanbul, 1999, s.4).

¹⁹ Strabo da *Geographika* (V.3)'da Epidauros'taki Asklepios heykelinin Roma'ya götürülmesinden bahseder.

Tüm bu zamanlar ve Roma dönemi boyunca iyileşmek isteyen insanlar Asklepios tapınaklarını ziyaret etmişlerdir. M.Ö. 5. y.y.'da ortaya çıkan ve çeşitli alternatif yöntemlerin yanı sıra dini telkin fikri temeline dayanan tedavi yöntemleri M.S. 400'e kadar devam etmiştir.

ANTİK NUMİSMATİKTE ASKLEPIOS

Antik sikkelerde en erken Asklepios tasvirleri *Trikka* – Thessalia'da görülür (M.Ö. 400-344)²⁰. Daha sonra Epidauros'ta basılan bir gümüş sikkenin, hem ön hem de arka yüz konusu Asklepios olmuştur; ön yüzde tanrının defne taçlı başı, arka yüzde tahtta oturan Asklepios, bir asaya yaslanıyor ve sağ elini önünde kıvrılmış olan bir yılanı doğru uzatırken resmedilmiştir (M.Ö. 350-330)²¹. Tahtın altında bir köpek oturur. Bu sikkedeki tasvir muhtemelen, heykeltıraş *Thrasymedes*'in bir eseri olan, ünlü altın ve fildişi heykelden esinlenilerek yapılmış olmalıdır. Asklepios'un kendisi, karısı *Epione*²² ve sembolü yılan²³ daha sonraki dönemlerde de Epidauros sikkelerin temel konuları olmaya devam etmiştir.

Asklepios insanları, yani ölümlüleri en çok seven tanrı olarak tüm antik çağ toplumları tarafından ilgi görüyordu ve bu nedenle popüler bir sikke konusu olması kaçınılmazdı. Özellikle sağlık problemlerinin arttığı dönemlerde antik çağın sayısız şehri Asklepios konulu sikkeler darp etmişlerdi²⁴. Ele geçen örnekler bakılacak olursa Klasik (M.Ö. 480-330) ve Hellenistik (M.Ö. 330-30) dönemlerdeki tüm şöhretine rağmen, bir sikke konusu olarak Asklepios/Hygieia daha çok Roma döneminde popüler olmuş gibi görünmektedir.

Söylencelerde bir çok çocuğunun ismi geçmesine rağmen, antik sikkelerde kızı Hygieia ve oğlu Telesphoros dışında diğer çocuklarının tasvirlerine rastlanmaz. *Aelius Aristides*'e (M.S. 1. y.y.) göre, Asklepios'un çocuklarının en onurlusu Hygieia'dır. Önceleri baba-kız şifa tanrısı iken, sonraları

²⁰ Bkz. D., Sear, *Greek Coins*, London, 1979, Vol. I, No. 2230.

²¹ Sear, a.g.e, s. 260 No. 2808.

²² Sear, a.g.e, No. 2813.

²³ Sear, a.g.e, No. 2985.

²⁴ Asklepios konulu sikkelere örnekler için bkz: D., Sear, *Grek Imperial Coins*, 1995, No. 391 Karia-Kos, no. 550 Epirus-Buthrotum, no. 1128 Epirus-Nicopolis, no. 979 Paphlagonia-Neoclaudiopolis, no. 1360 Trace-Pautalia, no. 1378 Pontus-Cerasus, no. 1403 Troas-Antandrus, no. 1570 Bithynia-Cius, no. 2482 Trace-Hadrianopolis, no. 2182 Troas-Assus.

(M.Ö. 480) Hygieia daha genel anlamda kurtarıcı ve tüm tehlikelere karşı sığınılır bir tanrıça olmuştur²⁵. Buna göre Asklepios'un öğretisini gerçekten takip eden ve o dönemdeki inanç dünyasında kutsal kişilikler haline gelebilen sadece iki çocuğu olduğunu düşünmek mümkündür. Hygieia çoğunlukla babası ile karşılıklı ayakta dururken, bir elinde tuttuğu bir phiale'den diğer koluna dolanmış olan bir yılanı beslerken resmedilir. Kimi sikkelerde tek başına yer alan Hygieia'nın bazı yerlerde en az babası kadar saygı gördüğü anlaşılmaktadır ve bu da Asklepios'tan beklendiği kadar onun da şifa dağıtma gücü olduğuna inanıldığını göstermektedir.

Telesphoros'un durumu biraz daha farklıdır; bazı kaynaklara göre Asklepios'un oğludur bazıları da ondan Asklepios'un yardımcılarında birisi olarak bahseder. *Telesphoros*, tedavi sanatının iyileşme ile sonuçlandığını, hastalığın sona erdiğini ve mükemmel sağlığa kavuşulduğunu sembolize eder²⁶. Genellikle Asklepios'un yanında veya Asklepios ile Hygieia'nın arasında duran, sivri külahlı bir manto giyen, kısa boylu bir çocuk veya cüce olarak tasvir edilir. O hekimlik gizinin ustası, rüyaları yorumlayan ve iyileşme dönemini kollayan bir tanrı idi²⁷. *Aristeides*, *Pausanias* ve daha bazıları, *Telesphoros*'u Bergama'nın özel tanrısı sayarlar. Bu bakımdan onun zamanının en büyük hekimi olduğunu ve ölümünden sonra öğrencileri tarafından bir mezhep kurucusu sayılarak tanrı derecesine yükseltildiğini kabul ederler. *Telesphoros* için de Asklepios gibi adaklar sunulurdu²⁸.

Asklepios ve Hygieia isimleri Roma dönemi eyaletlerde eskiden olduğu gibi kaldığı halde Roma'da çeşitli tanrı veya kutsal kişiliklerle özdeşleştirilmiş veya beraberce tasvir edilmiştir. Örneğin Hygieia'nın Roma'daki karşılığı *Salus*'tur. Aynı zamanda *Güvenlik* ve *Refah*'ı temsil eden *Salus* sağlık tanrıçasından öte bir görev üstlenir. Sikkelerde görülen *SALVS AVG*²⁹ lejantı sadece imparatorun sağlığı değil, onun refahı veya güvenliği anlamına gelmekteydi.

ANTİK KİLİKYA'DA ASKLEPIOS

Kilikya'nın çeşitli yerlerinde sağlık tanrısı Asklepios ve Hygieia'ya bir çok sunuda bulunulmuştur. *Aigeai*'da bulunan bir sunak üzerindeki Askle-

²⁵ İ., Uzel, "Anadolu Antik Şehir Sikkelerinde Asklepios Kültü", *XII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1997, s. 118.

²⁶ S. W., Stevenson, *A Dictionary of Roman Coins*, London, 1964, s. 775.

²⁷ O., Bayatlı, a.g.e., s. 62.

²⁸ İ., Uzel, a.g.e., s. 119.

²⁹ Bkz: D., Sear, a.g.e., No. 734, 735 (Antoninus Pius).

pios'a hitap eden yazıtın ilk satırından, sunağın Hygieia'ya adanmış olduğu anlaşılmaktadır. Yazıtın eski Yunanca'da "ve" anlamına gelen *καί* sözcüğü ile başlıyor olması bu sunağın Hygieia'dan başka bir tanrıya daha adanmış olduğunu göstermektedir. Adı ya başka bir sunağın üzerinde ya da bu sunağa boya ile yazılmış olan bu tanrı büyük bir olasılıkla Asklepios idi. Bu bölgede Eski Mantaş köyünün bir kaç kilometre batısındaki Andıl Tepesi'nde 1994 yılında Asklepios ile birlikte bir Hygieia kutsal alanı saptanmıştır. Burada yapılan sunular Andıl dağının güney yamacında en azından M.S. 2. y.y.'in ikinci yarısında bu tanrıların yoğun olarak kullanılan yerel bir kutsal alanı olduğunu ortaya koymaktadır³⁰.

Hierapolis-Kastabala'da bulunan yuvarlak bir sunak üzerinde de "Kurtarıcı Tanrılar Asklepios ve Hygieia'ya, Markos Aurelios Paulinos (bu sunağı yaptırdı)" yazdığı tespit edilmiştir³¹.

KİLİKYA SİKKELERİNDE ASKLEPIOS

Antik Kilikya'da Asklepios konulu ilk sikkeler Roma döneminde görülmeye başlar. Batıda Kolybrassos (?), Lyrbe (Side yakınlarında), Laertes (Alanya, Gözüküçüklü Köyü, Karamuvar Mevkii), Elaiussa-Sebaste (Ayaş-Kumkuyu) ve doğuda Epiphaneia (Gözene-Dört Yol), Flaviopolis (Kadirli), Anazarbos (Anavarza-Dilekkaya), Mopsuestia (Misis), Tarsos ve Soloi-Pompeopolis (Mezitli-Viranşehir) gibi Kilikya şehirleri yukarıda belirtilen sebeplerle, çeşitli tipte Asklepios/Hygieia konulu sikkeler darp ettirmişlerdir.

Bünyesinde bir Asklepieion veya Asklepios tapınağı bulunan şehirler için durum biraz farklıdır. Asklepieion/Asklepios tapınağı, şehir için hem bir gurur hem de reklamı yapılması gereken bir gelir kaynağı idi. Bu durumda olan şehirler en az bir kaç sikkede Asklepios'u tek başına ayakta veya bir tahtta otururken, ya da kızı Hygieia ile karşılıklı ayakta dururken bir tapınak içinde tasvir etmişlerdir³².

Burada öncelikle kült yeri sahibi olan Aigeai ve Irenopolis şehirlerinin Asklepios kültü ile ilgili sikkeleri incelenecektir.

³⁰ M., Sayar, "Kilikya'da Tanrılar ve Kültür", *Olba II*, 1. Cilt, Mersin, 1999a, s.146.

³¹ P., Siewert, et.al, "Ergebnisse Eines Epigraphischen Forschungsaufenthalts in Hierapolis-Kastabala", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Antalya, 1990, s.204.

³² Kilikya dışındaki tapınak içinde Asklepios tasviri olan örnekler için bkz.; Sear, 1995, a.g.e. no., 1372 Peloponnesus-Epidauros ve no. 2534 (Pergamum), *SWG Deutschland*, Sammlung Hans von Aulock, Kilikien, Berlin 1966 no. 7513 Mysia-Pergamum.

Aigeai ve Asklepios

Adana'nın Yumurtalık ilçe merkezine lokalize edilen Aigeai, muhtemelen *Büyük İskender*'in ölümünden sonra *Issos* (İskenderun) Körfezinin kuzey girişini kontrol etmek amacıyla bu körfezin güneyindeki *Alexandreia*'nın (İskenderun) karşısına kurulmuştu³³. Aigeai şehir takvimi, *Caesar*'ın Kilikya'da bulunduğu M.Ö. 47 (Sonbahar) yılında, şehre *civitas libera = serbest şehir* statüsü vermesiyle başlar³⁴. Aigeai, *Seleukoslar*'ın anavatanı Makedonya'dan aldıkları bir isimdir ve eski Yunanca'daki *αιξ* = *keçi* kelimesinden türetilmiştir³⁵. Sikkelerinde şehrin gururla ilan ettiği üç övgü kaynağı vardı. Bunlar limanı, Makedonia kökenli olmaları (sikkelerindeki *MAK, MAKE* ve *MAKEΔONIKHC* gibi lejantlar bunu ifade eder) ve en önemlisi Asklepios tapınağı idi³⁶.

M.S. II. y.y.'da bölge şehirleri arasında büyük bir çekişme ve yarış vardı. Kilikya'nın en büyük ve önemli şehri olan Tarsos, *AMK*³⁷ ve *Metropolis* unvanlarını almıştı. Daha sonra Anazarbos da bu unvanları alıp, üstüne *ΕΝΔΟ-ΕΩΣ*³⁸ unvanını ekleyerek göstermelik de olsa prestij kazanmıştı.

Eyaletin üçüncü büyük şehri olarak Aigeai da bu yarışmaya belli şartlarda katılıyordu:

1- Özellikle Roma döneminde Kilikya Pedias bölgesinin en önemli liman şehri olarak hem deniz ticareti yapan gemiler hem de askeri filolar için önemli bir uğrak yeri idi. M.S. 3. y.y.'da imparatorlar Philippus, T. Decius, Aemilianus, Valerianus ve Gallienus'a ait sikkelerde *ναυαρχικ*³⁹ unvanı görülür. Aigeai, Suriye eyaletinin askeri deniz filosunun bir üssü, ticaret filolarının mutlak bir uğrak limanıydı⁴⁰. Şehrin denizcilikle ilgisini gösteren bir çok gemi ve liman konulu sikkeler bulunmaktadır⁴¹.

³³ M., Sayar, "Antik Kilikya'da Şehirleşme", *XII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrıntı*, Ankara, 1999b, s. 198.

³⁴ Kubitschek, 1909, s. 23.

³⁵ Makedonia'daki Aigai, Makedonlular'ın ilk başkentiydi ve şehrin ilk sikkelerinin temel konusu keçidir; bazı örnekler için bkz., Sear, 1979, a.g.e. Vol. 1, 1292, 1293.

³⁶ L., Robert, "De Cilicie A Messine et a Plymouth", *Journal Des Savants*, Paris, 1973, s.184.

³⁷ İlk, En büyük, En Güzel.

³⁸ Ünlü, meşhur; şanlı şerefli, muhteşem.

³⁹ Deniz kenarında kurulu şehirlerin, denizcilikle ilgili önemini belirtmek için aldıkları unvan.

⁴⁰ L., Robert, a.g.e., s. 171.

⁴¹ Bkz., *SNG Switzerland I Cilicia, Levante*, Berne, 1986, no. 1736, 1739/40, 1746, 1749, 1767, 1769, 1784.

2- Epidauros, Kos ve Pergamon'dakiler kadar önemli olan bir Asklepios tapınağı vardı⁴².

Böyle önemli bir tapınma ve tedavi merkezine sahip olmak şehre büyük ekonomik gelir sağlayabiliyordu. Suriye yolu üzerinde bir liman şehri olduğu için gerek ticaret gerek askeri gerekse de dini inanç ve tedavi amacıyla, bir çok yerden insanlar buraya geliyordu. Tapınağı ziyaret eden insanlar için sunu malzemeleri, tanrı/tanrıça heykelcikleri, sunu çelenkleri ve adak hayvanları satışı önemli bir gelir kaynağını teşkil etmekteydi. Ayrıca tapınakta yapılan tedaviden de para kazanılıyordu⁴³. O günlerde elden ele dolaşan ve bir çeşit broşür niteliği taşıyan sikkelerde şehrin bu kadar değerli özelliklerinin yer alması son derece doğaldı. Yaygın medyanın bulunmadığı bir ortamda ve şehirler arasında büyük bir ekonomik ve sosyal prestij yarışı varken, şehirler kendilerine özgü niteliklerini yoğun bir şekilde sikkelerinde anlatmaya çalışıyorlardı⁴⁴.

Kurtarıcı tanrılar Asklepios ve Hygieia, Aigeai şehrinin baş tanrıları idi. Büyük bir ihtimalle Aigeai'dan götürülmüş olan ve şimdi *Messina*'da bulunan Antoninus Pius dönemi'ne ait bir yazıtta:

Ἀσκληπιῶ Asklepios
καὶ Ὑγίεια ve Hygieia
σωτηροσιν kurtarıcılar (tanrılar)
πολιουχοῦ şehrin hamileri

yazdığı tespit edilmiştir⁴⁵.

Aigeai'lı hatip *Philostratos* (170-245) *Sofistlerin Hayatı*, II, 4'te *Publius Anteiüs Antiochus* isimli birisinden bahseder. Bu adam anavatanının Asklepios'una çok derinden bağlı imiş. Daha sonra şöyle anlatır: *Gecelerinin büyük bir bölümünü Asklepios tapınağında uyuyarak, rüyalar ve yorumları hakkında insanlarla konuşarak geçirirdi. Evet, o uyanık durumdayken tanrı*

⁴² R., Ziegler, "Aigeai, der Asklepioskult, das Kaiserhaus der Decier und das Christentum", *Tyche* 9, Deutschland, 1994, s.187 - Levha 27.

⁴³ R., Ziegler, a.g.e., s. 206.

⁴⁴ Asklepios konulu sikkelerin az bulunmasının sebeplerinden bir tanesi de sevilen bir tanrının tasvirlerinin yer aldığı sikkelerin farklı yerlerden gelenler tarafından beraberlerinde götürülmesi olabilir. Tahberer koleksiyonunda bulunan ve muhtemelen Yumurtalık civarında bulunmuş olan Kos şehrine ait Asklepios/yılanlı asa konulu (von Aulock 8176) sikkeler, farklı yerlerdeki Asklepios tapınaklarını ziyaret eden kişilerce Aigeai'ya getirilmiş olmalıdır.

⁴⁵ L., Robert, a.g.e., s. 161.

onunla konuşmuş; Antiochus'un hastalıklarını çıkarmak için güzel bir cesaretle sanatını kullanmış⁴⁶.

Aynı Philostratos, *Tırana* (Kemerhisar)'lı Pythagorasçı Filozof Apollonios'un *Hayatı* adlı eserinde, filozofun Aigeai, Asklepios tapınağında kaldığını ve burada yapılan uygulamaları detaylı bir şekilde anlatır⁴⁷.

Buna göre, Aigeai Asklepios tapınağı sadece Sağlık Tanrısına sunular yapılan bir yer değil ama Asklepeiadlar'ın görev aldığı gerçek bir Asklepieion idi.

Erken dönem sikkelerinin en önemli ön yüz konusu Athena, Herakles, Zeus gibi Hellenistik tanrılarla birlikte şans tanrıçası olarak da bilinen şehir tanrıçası Tykhe'nin kule taçı büstü iken, arka yüz konuları bir at başı ve oturan veya ayakta duran keçi tasvirleridir. Şehrin isminin de keçi anlamına geliyor olması ve keçinin artık şehrin sembolü olması, daha sonraki sikkelerinde keçi tasvirlerinin sıkça yer almasının sebeplerinden birisidir. Bu nedenle Aigeai'daki Asklepios konulu sikkelerde görülen keçi tasvirlerinin Asklepios'un kutsal hayvanı olan keçi ile karıştırılmaması gerekir.

Aigeai antik şehirde herhangi bir resmi kazı yapılmadığı için Asklepios tapınımı ile ilgili bilgiler şimdilik sınırlı sayıda antik çağ yazarının kitaplarında yazılanlara, ele geçen yazıtlara ve şimdilik en detaylı bilgileri veren sikkelere dayanmaktadır. Antik çağ coğrafyacıları ve gezginlerinden Strabo (M.Ö. 64/3 - M.S. 23) *Geographika*'da,⁴⁸ Pomponius Mela (M.S. 1. y.y.) *Chorographia*'da⁴⁹ ve Claudius Ptolemy (M.S. 90-168) *Geography*'de,⁵⁰ Kilikya bölgesini anlatırken Aigeai'yi küçük bir şehir olarak tarif ederler ve bir Asklepieion'un varlığından bahsetmezler.

Aigeai'da Asklepios Konulu Sikkeler

Üzerinde tarih bulunan Asklepios konulu ilk sikkelere *Marcus Aurelius*'un (161-180) Caesar olduğu (139-161) dönemde rastlanır. Ön yüzünde imparatorluk veliahdının çıplak başlı büstü bulunan sikkenin arka yüzünde, S. Alexander döneminde daha küçük boyuttaki sikkelerde tekrar kullanılacak olan, bir yumurtağa dolanan yılan tasviri görülür (Res.2).

⁴⁶ L., Robert, a.g.e. s.184.

⁴⁷ L., Robert, a.g.e., s. 185.

⁴⁸ Strabon, *Coğrafya Anadolu (Kitap:XII,XIII,XIV)*, İstanbul, 1987,V,18.

⁴⁹ P., Mela, a.g.e. I, 68,69, 70.

⁵⁰ C., Ptolemy, *The Geography*, New York 1991, V, VII (Aegae).

Bununla beraber, oldukça silik olmasına rağmen Aigeai şehrine ait olduğu belli olan British Museum kayıtlarındaki bir sikke, daha önceki dönemleri işaret eder. Bu sikkenin ön yüzünde sakallı Asklepios başı ve hemen önünde yılanlı asası, arka yüzünde ise, daha sonraki örneklerinden çok farklı bir şekilde ayakta duran Hygieia tasviri bulunur (Res.1). Arka yüz lejantındaki tarih tam okunamadığı için kesin olarak tarihlenmek mümkün olmamakla beraber gerek figürlerin stili, gerekse lejantın yukarıdan aşağı dik olarak yazılmış olması ve ayrıca *Caligula* (37-41)⁵¹ dönemine ait bir başka Aigeai sikkesi ile gösterdiği büyük benzerlik nedeniyle⁵² bu sikkenin erken Roma dönemine tarihlenmesi mümkündür. Antoninus Pius dönemine ait olduğu sanılan bir yazıt da göz önüne alınacak olursa Aigeai'da Asklepios kültünün, M. Aurelius'tan daha önce başladığı söylenebilir⁵³.

M. Aurelius'tan sonra görülen ikinci en erken örnek ise *Commodus*'a (177-192) aittir. Ön yüzde Commodus'un çıplak başlı büstü bulunur ve bu sikkenin henüz Commodus imparator olmadan, *Caesar* iken (166-177) basıldığını işaret eder. Arka yüzde ise ilk defa dört sütunlu bir tapınak içerisinde, yılanlı asasına yaslanan Asklepios resmedilmiştir. Tapınak içinde tasvir edilen Asklepios konulu sikkeler, sağlık tanrısı inancının Aigeai'da iyice yerleştiğini ispat eder (Res.3)⁵⁴.

Ön yüzünde *Septimius Severus*'un (193-211) büstü bulunan büyük bronz bir sikkenin arka yüzünde, ilk örnekteki gibi Asklepios'un diademli bir büstü ve hemen önünde de kutsal hayvanı yılan yer alır (Res.4). S. Severus'un karısı *Julia Domna* için bastırılmış olan bir sikkenin ön yüzünde de imparatoriçenin büstü, arka yüzünde ise bu sefer sağlık tanrısının kızı Hygieia'nın büstü bulunur. Asklepios kültünün kutsal hayvanı yılan, bu son derece

⁵¹ Bkz., SNG Levante 1690 ve SNG von Aulock 8665; aynı sikke; ayrıca kalıp işçiliği benzerliği için Bkz., SNG Levante 1691-2 ve 1696.

⁵² Aynı sikke kalıbı oymacısı tarafından yapılmış olabilir.

⁵³ Bkz., L., Robert, a.g.e. ve P., Weiss, "Ein Altar für Gordian III., die älteren Gordiane und die Severer aus Aigeai (Kilikien)", *CHIRON* 12, 1982, s.191-205.

⁵⁴ Her geçen gün bulunan yeni sikkeler, diğer konularda olduğu gibi Aigeai-Asklepios konusunda da yeni bilgilere ulaşmamıza yardım etmektedir. Resim 2 ve 3'te görülen örnekler, ilk defa Ekim 2001 tarihinde Almanya'da yapılan bir müzayede katalogunda yer almışlardır. Katalogda sikkelerle ilgili detaylı bilgi verilmemiş olması ve sikkeleri yakından inceleme imkanı olmaması nedeniyle, daha önce hiç bir yayında görülmemiş olan ve antik Kilikya Numismatiği için son derece önemli olan bu iki sikkeden, özellikle Resim. 3'teki örneğin tarihlenmesi ve lejantu konusunda kesin bilgi verilememektedir.

güzel tasvir edilmiş Hygieia'nın omzundan boynunun ön tarafına dolanmaktadır (Res.5).

Caracalla (198-217) döneminde, Asklepios konulu ilk sikkede Sağlık Tanrısı ve Telesphoros'un bilinen figürleriyle yer alır (Res. 6) ancak bu imparatora ait billon bir sikkenin hem ön, hem de arka yüzünün Asklepios'u onurlandırması ilginçtir. Ön yüzde Asklepios'un yılanlı asası ile çok güzel bir büstü, arka yüzde ise ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanırken solunda Telesphoros, sağında şehrin sembolü oturan keçi ile birlikte resmedilmiştir (Res.7). Sikkenin ön yüz lejantunda Caracalla'nın ismi ile şehir unvanı birleştirilerek imparator onurlandırılmış. Arka yüz lejantı da şehrin köklerine duyduğu saygıyı ifade eder; "ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΕΥΓΕΝΟΥΣ = Soylu Makedonyalıların".

Yine Caracalla dönemine ait bir başka sikkenin arka yüzünde Asklepios ve Hygieia ayakta (Res.8), karşı karşıya dururken, bir başkasında da ilk kez sekiz sütunlu bir tapınak içerisinde, Asklepios yılanlı asasına yaslanırken (Res.9) resmedilmiştir. Bu sikkelerin basılmasında Caracalla'nın, muhtemelen Eylül/Ekim 215'te, şehre yaptığı ziyaretin etkisi olmalıdır⁵⁵. Kilikya ziyareti sırasında Caracalla, eyaletin metropolü olan Tarsos'a önemli armağanlar ve ayrıcalıklar sunmuştu⁵⁶. Aigeai'da Caracalla adına hem billon hem de bronz sikkeler basılmış olması, hem de bu sikkelerden bir tanesinin her iki yüzünde, sikkenin basılmasına izin veren otorite yerine sadece Asklepios kültüne yer verilmiş olması, şehirler arasındaki çekişmenin sonucunda, imparator tarafından Aigeai'ye verilmiş bir rüşvet olarak değerlendirilebilir.

Aigeai şehri imparatorların sevgisini kazanmayı ve avantajlar elde etmeyi erken zamanda öğrenmiş gibi görünüyor; hemen her yeni imparator iktidara geldiğinde adına basılan sikkelerde şehrin unvanına ΑΔΡΙΑΝΩΝ, ΚΟΜΟΔΙΑΝΩΝ, ΚΕΥΗΡΙΑΝΩΝ,

ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΠΟΛ... gibi imparator isimleri de eklemiş, ayrıca yazıtlarda ve sikkelerde imparatorlara tanrı sıfatı (θεοσ) ile hitap etmişlerdi. Caracalla'nın öldürülmesinin ardından imparator olan *Macrinus* (217-218) da çok kısa süren hükümranlılığına rağmen Aigeai'da adına basılan, sekiz sütunlu tapınak içinde ayakta duran Asklepios konulu sikkelerde *ΜΑΚΡΙΝΟΥ* unvanıyla onurlandırılmıştı (Res.10).

⁵⁵ Caracalla'nın Aigeai'yi ziyareti konusundaki tartışmalar için bkz., R., Ziegler, *Städtisches Prestige und kaiserliche Politik*, Düsseldorf, 1985, s.82, dipnot 102 ve L., Robert, a.g.e., s. 199.

⁵⁶ Tahberer, Antik Kilikya Numismatiğinde Nehir Tanrıları, (yayına hazır makale).

Eyaletlerde sikke basımının, özellikle bölgedeki askeri faaliyetlerin sıklaştığı dönemlerde arttığı görülür. Zamanının çoğunu doğu eyaletlerinde geçiren Macrinus döneminde, Aigeai'da kendisi ve oğlu *Diadumenianus* adına bir çok sikke basılmış olmasının bir sebebi de Aigeai limanına gelen çok sayıdaki Roma askerleridir⁵⁷.

Tarsos ve Anazarbos gibi Kilikya şehirlerinin çoğu, aykırı davranışları nedeniyle dönemi boyunca tüm Roma dünyasında yadırganmış olan *Elagabalus* (218-222) adına bir çok sikke basmış olmasına rağmen Aigeai darphanesi bu imparator döneminde pek aktif görünmez. Kayıtlara geçen bir sikkenin ön yüzünde imparatorun kendi büstü, arka yüzünde de ayakta duran bir kadın figürü vardır (Res.11). Detayları pek iyi görünmemekle beraber şehirdeki Asklepios kültü nedeniyle, buradaki kadın figürü *Hygieia* olarak tanımlanabilir.

İmparatorluğa getirilişi ve tahtta kaldığı sürece annesinin gölgesinde kalan *Severus Alexander* (222-235) Parthia seferi nedeniyle 231 yılında Kilikya'ya gelmiş ve bölgenin önemli şehirlerini ziyaret etmişti. *Severus Alexander*'in, 222 yılında imparator olmasından neredeyse 229 yılına kadar, Kilikya'da sikkelerine tarih atan şehirlerde, ya hiç ya da çok az sikke basılmıştır⁵⁸.

Aigeai darbı S. Alexander sikkelerinin konuları daha öncekilerden farklı ve zengindir. 229 tarihli ilk sikkenin ön yüzünde imparatorun defne taçlı büstü, arka yüzünde ise bir sepet içindeki yumurtaya dolanan yılan ve sepetin her iki tarafında birer meşale bulunur (Res.12). Bu sikkedeki sepet ve yılan tasvirlerinin *Dionysos* kültürünün sembollerinden birisi olan *Cista Mystica*'nın içinden çıkan yılan ile ilgisi yoktur. Çukurova'nın tarımsal verimliliğin koruyucusu, tanrıça *Demeter*'in sembolü meşaleler,⁵⁹ Asklepios'un kutsal yılan ile birlikte resmedilerek iki kült ilişkilendirilmektedir⁶⁰.

⁵⁷ Aigeai'da basılan Macrinus ve Diadumenianus sikkeleri için bkz., SNG Levante 1744-1754, *SNG France 2 Cilicie*, Paris 1993 (bundan sonra SNG Paris olarak anılacaktır), no. 1342-2356. Bu sikkelerde Asklepios konusu ile birlikte özellikle şehrin limanı ve deniz feneri, yelkenli ve kürekli kadirga, Sarapis-Isis büstleri, Büyük İskender, Genç Herakles olarak Büyük İskender, Atlı bir savaşçı (Büyük İskender?) ve Roma döneminde uydurulmuş bir hikayeyi tasvir eden boynuzlarına birer meşale bağlanmış olan keçi, resmedilmiştir.

⁵⁸ R., Ziegler, 1985, a.g.e., s. 90.

⁵⁹ Demeter Karpophoros, Dionysos Kallikarpos ile birlikte üç Aigeai yazıtında görülür. Bunlardan bir tanesinde καὶ τοῖς Σεβαστοῖς, diğesinde Caracalla ve Julia Domna, üçüncüsünde ise ismi belli olmayan bir imparator ve imparatoriçe için, muhtemelen yine Caracalla ve Julia Domna ya da Severus Alexander ve Julia Mamaea adına yapılan ithaf yazıtlarındadır. Bkz., L., Robert, a.g.e., s. 166, 167, 168; P., Weiss, a.g.e., s. 194.

⁶⁰ Belki de burada kutsal yılanın doğumu Demeter'in meşaleleriyle müjdeleniyordu.

Yumurtalık kumsalları bugün de büyük deniz kaplumbağalarının uğrak ve yumurtlama alanlarından birisidir⁶¹. Zaten modern ismi de buradan gelmektedir. Daha sonra da görüleceği üzere Hygieia bir çok kereler içinde yumurta olan bir kaptan kutsal hayvanı yılanı beslerken resmedilmiştir. 229 tarihli bir başka sikkenin ön yüzü bir önceki gibi imparatora ayrılmışken, arka yüzde, ilk defa M. Aurelius'a ait bir sikkede görülen,⁶² yumurtaya dolanan Asklepios'un yılanı tasvir edilmiştir (Res.13). Sikke çok küçük olmasına rağmen, yumurtanın alt tarafında bulunan bazı baş ve kol benzeri figürler, Edoardo Levante tarafından, yumurtadan çıkan kaplumbağa olarak tanımlanmaktadır⁶³.

Aigeai'da Asklepios kültü ile ilgili olarak S. Alexander'e ait en ilginç sikkelerden bir tanesi de hem 229 hem de 230 tarihinde basılmış olanıdır. Bu sikkenin de ön yüzünde geleneksel bir şekilde imparator, arka yüzünde ise etrafına yılan dolanan sandaletli bir ayak ve üzerinde de küçük bir Asklepios büstü bulunur (Res.14)⁶⁴. Mısır, Alexandria darplarında da üstünde bir Sarapis büstü bulunan ayak tasvirlerine rastlanır⁶⁵. *Sarapis* (veya Serapis) *I. Ptolemy* (323-285) tarafında Mısır'da, hem Yunanlılar'ın hem de Mısırlılar'ın paylaşacağı bir kült sağlamak için yarattığı, aralarında Asklepios'un da bulunduğu bir dizi tanrının özelliklerine sahip Mısırlı bir tanrıdır⁶⁶. Denizcilerin de koruyucu tanrısı olarak bilindiğinden, özellikle Anadolu'nun bir çok limanında ona tapınılırdı. Kilikya şehirlerinin Sarapis'e gösterdikleri ilgi hiç de azımsanacak boyutta değildir. Buradaki ayağın Sarapis'e ait olduğunu düşünmek doğru olabilir çünkü Mısırlı tanrılar Isis ve Sarapis'in Aigeai'da doğal olarak sevildiğini gösteren sikkeler vardır⁶⁷. Ayrıca yılan, Sarapis'in de

⁶¹ P., Weiss, a.g.e., dipnot 54'te, Yumurtalık kelimesinin kökeni açıklarken, Yumurtalık Kaymakamının sayısız deniz kaplumbağasının sahile yumurta bırakmalarını anlattığını, ayrıca bölgenin yerlisi olan E. Levante'nin de kaplumbağa yoğunluğundan bahsettiğini yazıyor.

⁶² Bkz., Resim 2.

⁶³ Bkz. SNG Levante 1758-9.

⁶⁴ 229 tarihli olanlar için bkz., SNG Paris 2360, Lindgren / Kovacs, *Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection*, San Mateo, 1985, no. 1404. 230 tarihli olan için bkz., SNG Levante 1763.

⁶⁵ G. F., Hill, *BMC Lycaonia, Isauria and Cilicia*, London, 1900, s. cxvi, ayrıca bkz., Sear, 1995, a.g.e. no. 4196 (Pisidia-Isinda); ama bu sikkedeki ayak üzerinde Asklepios büstü veya yılan yoktur.

⁶⁶ J. M., Jones, *A Dictionary of Ancient Roman Coins*, London, 1990, s.209.

⁶⁷ L., Robert, a.g.e., s. 194, dipnot 143. Sarapis-Isis konulu Aigeai sikkeleri için bkz., SNG Levante 1734, 1744, 1764, SNG Paris 2336, 2343.

kutsal hayvanıdır⁶⁸. Mısır'da Commodus ve Marcus Aurelius'a ait sikkelerde Asklepios bir ayak üzerinde resmedilmiştir. Tam karşılığı açık olarak bilinmemekle beraber, ayak Mısır hieroglif dilinde *yer* veya *pozisyon* anlamına geliyordu⁶⁹. Eğer *yer* anlamını doğru olarak kabul edecek olursak, sikkemizin arka yüzündeki kompozisyon, *Asklepios'un* (şehrini) *yerini* ifade ediyordu⁷⁰.

230 tarihli bir başka sikkenin arka yüzünde ise daha sonra Severus Alexander'in büstünün önünde de görülecek olan, üzerinde kartal bulunan yılanlı asa tasviri bulunuyor (Res.15)⁷¹.

Severus Alexander'in Parthia seferi sırasında 231 yılında Aigeai'yı şahsen ziyaret etmesi nedeniyle 230/1 ve 231/2 tarihi taşıyan ilginç konulu büyük sikkeler darp edilmiş ve bu sikkelerde ilan edildiği gibi, Aigeai şehri ilk defa *Neokoros* unvanı ile ödüllendirilmişti⁷². Neokoros, bir eyalette imparator kültüne ayrılmış tapınak kuran şehre verilen bir unvandı. Tarsos ve Anazarbos bu unvanı daha önce almıştı⁷³. Bununla beraber Asklepios ve Hygieia'nın Aigeai'nin kurtarıcı ve koruyucu baş tanrıları olduğu ve antik çağın en önemli Asklepieionlarından bir tanesinin burada olduğu zaten bilinmekteydi⁷⁴. Bu durumda Asklepios tapınağının yerini Neokoros alacakmış gibi görünmesine rağmen tapınakta Asklepios tapınımı ilk sırada yer almıştı. Hatta imparator ve Asklepios aynı tapınak içinde yoldaş tanrılar (συνάοι θεοί) olarak saygı görmüşlerdi⁷⁵.

Bunun en güzel örneklerinden bir tanesi Severus Alexander adına basılan bir sikkede görülür. Ön yüzde imparator bir Asklepios rahibi diademi ile askeri kıyafet içinde resmedilmiş; daha ilginç olanı ise lejanttaki APX(IEPEA) ME[ΓΙΣΤΟΝ] ΟΙΚ(QYΜΕΝΗΣ) Κ(ΑΙ) ΑΣΚΛΗ(ΠΙΟΥ) ifadesi-

⁶⁸ S.W., Stevenson, a.g.e. s.735.

⁶⁹ J. W., Curtis, 1956, *The Coinage of Roman Egypt, A Survey*, reprinted by ANA, Plate XLIII, 1956, s. 60.

⁷⁰ Atina, Ulusal Müzede bulunan bir rölyefte, Asklepios büyük bir bacağa sarılırken resmedilmiştir; aşağıda solda ise, bir kare oyuk içerisinde bir çift ayak tasviri bulunur; bkz., Levi, a.g.e., s. 162. Bu tasvir de *Asklepios'un yeri* düşüncemizi destekliyor.

⁷¹ Bkz., Resim. 21, 22.

⁷² Weiss, a.g.e., s. 201.

⁷³ Traianus Decius döneminde Anazarbos üçüncü neokoros unvanı ve yeni bir agon imiyazı almıştı; aynı tarihte Tarsos'un sadece iki neokoros unvanı vardı, bkz., R., Ziegler, 1985, a.g.e., s. 99.

⁷⁴ R., Ziegler, 1994, a.g.e., s. 200.

⁷⁵ P., Weiss, a.g.e., s. 202, 203.

dir. Buna göre imparator şehirde yapılacak festival/spor karşılaşmalarının ve Asklepieion'un baş rahibidir. Bu unvana uygun olarak arka yüzde, ayakta duran Asklepios'un karşısında duran Severus Alexander kolunda yılanlı asa tutuyor ve sunak üzerinde adak yapıyor; arkasında duran şehir tanrıçası ise kendisini taçlandırıyor, yani Aigeai şehri imparatoru onurlandırıyor. Böylece şehre Neokoros unvanı verilmesinin hem şehre hem de imparatora sağladığı avantajlar gözler önüne seriliyor (Res.16).

230/1 tarihli sikkelerden bir tanesinde daha önce de kullanılan *sepet içinde yılan ve iki tarafında meşale* konusu tekrar karşımıza çıkar (Res.17). Aynı seride basılmış bir başka sikkenin arka yüz lejantında Aigeai halkının Makedonyalı geçmişi ve Neokoros'u onurlandırılıyor: MAK EVT ... ΘΕΟΦ ΝΕΟΚΟΡΟΒ (sic) ΑΙΓΕΑΙΩΝ⁷⁶.

Severus Alexander adına basılan bir başka sikkede ilk kez Telesphoros, ayakta duran ve asasına yaslanan Asklepios ve şehrin sembolü keçi ile birlikte yer alır (Res.18).

Ön yüzünde Severus Alexander'i Asklepios rahibi diademi ile gördüğü-müz bir başka örneğin arka yüzünde, kısa *chiton* giyen imparator Asklepios tapınağı önünde ayakta dururken tasvir edilmiş; sol elinde, ucunda kartal bulunan yılanlı asa, sağ elinde ise önündeki sunakta libasyon yaptığı bir phiale tutuyor (Res.19). Aigeai'da ucu kartallı, yılanlı asa sadece Severus Alexander'in sikkelerinde görülür ve imparatorun Asklepios tapınağının baş rahibi olması nedeniyle muhtemelen Asklepios'un yılanlı asasından öykünererek imparatorluk sembolü kartalın eklenmesiyle uydurulmuştur. Tanrının sembolü yılanlı asa ile birlikte resmedilen imparator *Yeni Asklepios* sayılıyordu ve tapınakta yapılan törenleri idare etmek zorundaydı⁷⁷. Bu sikkede, imparatorun muhtemelen bu törenlerden birini yönetmesi canlandırılıyor.

Asklepios'un kendisi de bir çok kereler yılan olarak tasvir edilmiştir. Daha önce de değinildiği gibi Asklepios, Epidauros'tan Roma'ya yılan formunda götürülmüştü. 231 tarihli sikkelerden bir tanesindeki başı havada, sağa kıvrılarak ilerleyen yılan, Asklepios'un kendisini sembolize etmektedir (Res.20). Romalılar, tıbbın yaratıcısı, Apollon'un oğlu Asklepios'a bir yılan formunda tapınıyorlardı. Yılanın deri değiştirmesi, yeniden gençleşme

⁷⁶ Bkz., SNG Paris no. 2369. MAK = Makedonya / EVΓENIC = Asil, soylu / ΠICTHC = Sadık / ΘΕΟΦΙΑΗΣ = tanrıların sevgilisi / ΝΕΟΚΟΡΟΝ - imparatora ithaf edilmiş tapınağın koruyucusu.

⁷⁷ L., Robert, a.g.e., s. 197.

anlamına geldiği için bu tanrıya inananlar yılandan hayatlarını yenilemesini ve yaşlanmayı geciktirmesini bekliyorlardı. Bu nedenle yılan yenilenmenin sembolü olmuştur⁷⁸.

Adana Müzesi'ne kayıtlı koleksiyonerlerden Sayın Ö. Çamurdan'ın sikke koleksiyonu üzerinde yaptığımız araştırmalar sırasında, Severus Alexander'e ait bir Aigeai sikkelerinin daha önce yayınlanmamış olduğunu tespit ettik⁷⁹. Rahip diademi giyen imparator büstü ön yüz daha önce yayınlanmıştır⁸⁰. Fakat sekiz sütunlu tapınak içinde yılanlı esasına yaslanarak ayakta duran Asklepios tasvirli arka yüz şimdiye kadar görülmemiş, yeni bir kalıptan basılmış bir örnektir (Res.21). Maalesef sikke çok yıpranmış olduğu için arka yüz lejantı tam olarak okunamıyor ama imparator kültürünü işaret eden ΝΕΩ-ΚΟΡΟΥ sözcüğü belirgindir.

231/2 tarihli daha küçük bir sikkede ise rahip diademli Severus Alexander başının önünde, daha önceki sikkelerinden birisinin arka yüz konusu, ucunda kartal olan yılanlı asa dikkati çekiyor. Arka yüzde Asklepios, yan sütunları ve kiremitli çatısı da görünen dört sütunlu bir tapınak içerisinde ayakta durmaktadır (Res.22).

Aynı tarihli son sikke Aigeai şehrinin tapınağa nasıl sahip çıktığını anlatması bakımından güzel bir örnektir. Ön yüzde Asklepios rahibi olarak imparator, arka yüzde de oturmakta olan şehir tanrıçası sağ elinde, bir önceki sikkede resmedilmiş olana çok benzeyen, küçük bir Asklepios tapınağı tutmaktadır; önde şehrin sembolü oturan bir keçi vardır (Res.23).

İmparatorluğu boyunca gölge gibi oğlunun arkasında olan *Julia Mamaea* için Aigeai'da basılan sikkelerden bir tanesinin arka yüz konusu da doğal olarak Asklepios kültürüne ayrılmıştı. Sikkelerin ön yüzünde Mamaea'nın büstü, arka yüzünde yılanlı esasına yaslanarak ayakta duran Asklepios, iki yanında duran Telesphoros ve keçi ile birlikte resmedilmiştir (Res.24).

Aigeai şehrine Neokoros ayrıcalığı veren ve Asklepios tapınağı baş rahibi ilan edilen Severus Alexander'in, *Maximinus* tarafından öldürülmesi nedeniyle şehir yeni imparatora tavır koymuş ve onun adına sikke basmamıştır⁸¹.

⁷⁸ S. W., Stevenson, a.g.e., s. 734.

⁷⁹ Bu sikke, diğer bazı yayınlanmamış Kilikya sikkeleri için bakz., B. Tahberer, "Some Unpublished And Rare Coins From Ancient Cilicia", *The Celator*, October 2001, s. 24-28 ve 34.

⁸⁰ Bkz., SNG Levante 1771.

⁸¹ P., Weiss, a.g.e., s. 196.

Asia valiliği de yapmış olan *Pupienus, Balbinus* ile birlikte sadece doksan dokuz gün imparatorluğu paylaşmış⁸² olmasına rağmen, bir çok Kilikya şehrinde olduğu gibi Aigeai'da da adına sikke basılmıştır. Ön yüzü imparatora ayrılmış olan sikkede, bir önceki örnekte olduğu gibi, Asklepios, Telesphoros ve keçi arka yüz konusu olarak seçilmiştir (Res.25).

Maximinus'u tahttan indirmeleri için senato tarafından seçilen Pupienus ve Balbinus, kendilerinden önce Afrika eyaletinde bir ayaklanma başlatan ama imparator ilan edilmelerinden çok kısa bir süre sonra öldürülen baba-oğul Gordianuslar'ın⁸³ popülerliğinden yararlanmak ve senatoya rağmen kendilerini istemeyen askerlerin tepkisini azaltmak için I. Gordianus'un torunu⁸⁴ III. Gordianus'u Caesar rütbesine yükselttiler. Bunun ardından, bir tanesi de Aigeai de olmak üzere, Roma İmparatorluğu'nun her tarafında üçünü birlikte konu alan sikkeler darp edildi⁸⁵. Ön yüzde, ortada III. Gordianus olmak üzere üç imparatorun büstü, arka yüzde ise ilk defa Asklepios, Hygieia ve Telesphoros birlikte tasvir edilmiştir (Res.26)⁸⁶.

Yumurtalık'ta 1981 yılında Peter Weiss'ın tespit ettiği, bir bölümü Hygieia ve Asklepios'a ithaf edilmiş olan üç bölümlü bir sunağın 238 yılına ait A bölümünün, III. Gordianus, I – II. Gordianus ve daha önceki imparatorlar Severus Alexander, Septimius Severus, karısı Julia Domna ve Caracalla'ya ithaf edildiği anlaşılmaktadır⁸⁷. Tarsos ve Anazarbos'u ziyareti nedeniyle bu şehirlere ait çok sayıda sikkesi olmasına rağmen III. Gordianus adına Aigeai'da fazla örneğe rastlanmaması ilginçtir⁸⁸.

⁸² M., Grant, *The Roman Emperors*, New York, 1997, s. 146.

⁸³ Babası I. Gordianus ile imparator ilan edilen II. Gordianus, Numidia valisi Capellianus ile yaptığı savaşta hayatını kaybedince I. Gordianus da kendini asmıştır (bazı kaynaklara göre savaştan önce kendisini asmış), M., Grant, a.g.e., 141.

⁸⁴ Muhtemelen kızının oğludur.

⁸⁵ Kilikya'da sadece Aigeai, Tarsos ve Ninica-Claudiopolis Pupienus-Balbinus adına sikke darp etmiştir. Bkz., P., Weiss, a.g.e., s. 196.

⁸⁶ Bu sikkede geniş bir kalıp üzerine, çok büyük bir incelik ve detayla, tam bir sanat şaheseri niteliğinde işlenmiş olan imparator büstleri, imparatorların her birinin bireysel özelliklerini bütün çıplaklığı ile gözler önüne seriyor. Sikke kalıbı oymacısı, arka yüzde de ne kadar usta olduğunu ispat edercesine tanrıları alışlagelmiş pozlarında ve bütün sembollerleriyle birlikte, neredeyse üç boyutlu olarak resmetmeyi başarmıştır.

⁸⁷ Bkz., P., Weiss, a.g.e., s. 193.

⁸⁸ Daha da garip olanı bir aydan daha kısa bir süre imparator olmalarına rağmen I ve II. Gordianus için sikke basmış olan tek şehir Aigeai'dir. Bkz., P., Weiss, a.g.e., s. 196. Ön yüzünde iki imparatorun başları, arka yüzünde de bir kaide üzerinde duran kanatları açık bir kartal olan bu sikke E. Levante tarafından hazırlanan RPC-7'de yayınlanacaktır.

İmparator ailesinin tüm üyeleri, *I. Philippus* (M.S. 244-249), *II. Philippus* ve *Otacilia Severa*'yı bir araya getiren bir diğer örneğin de arka yüz konusu tapınak içinde ayakta duran Asklepios ve Telesphoros'tur. Bu kez sağlık tanrısı ve oğlu, alınlığında bir kartal bulunan altı sütunlu bir tapınak içerisinde görülür (Res.27).

II. Philippus (244-247 yılları arasında Caesar iken) adına basılan iki sikke daha dikkati çeker; Bunlardan birincisinin arka yüzünde her iki yanında Telesphoros ve keçi bulunan Asklepios bildik pozunda ayakta durmaktadır (Res.28), ikincisinde ise sola doğru oturmakta olan şehir tanrıçası, Resim. 23'dekine benzer bir şekilde, küçük bir Asklepios tapınağı tutar (Res.29).

I. Philippus'un karısı Otacilia Severa için basılmış olan bir sikkenin arka yüzünde Asklepios kültü ile ilgili bir başka konu işlenmektedir; içinde üç yumurta bulunan bir kâse (veya phiale) ve aralarında iki yılan (Res.30). Arka yüz lejantında, daha önce de Aigeai şehrinin gelenekselleştirdiği gibi imparatorun ismi şehrin unvanına eklenerek, imparator onurlandırılır.

Her zaman gurur duyduğu Asklepieion'u ve Asklepios sembollerini sikkelerinde kullanan Aigeai şehri Traianus Decius'un karısı Herennia Etruscilla adına darp edilen bir sikkenin arka yüzünde hem çok farklı bir konu olan Zodiak Halkası yer alır, hem de ilk kez şehrin unvanına *ΑΚΛΗΠΙΟΥ-ΠΟΛΕ(ωc)* = Asklepios Şehri, unvanını ekleyerek Sağlık Tanrısının şehir ve dünya için ne kadar önemli bir yer olduğunu anlatmaya çalışılır (Res.31). Bu sikke Aigeai'nın bütün *Imperium Romanum*'da *Asklepioupolis* ismini resmen kullanma ayrıcalığını elde eden ilk ve tek şehir olduğunu ispatlar⁸⁹. İleride I. Valerianus adına basılacak bir başka Aigeai sikkesinde (bakz. Resim.40) çok daha açık ve net bir şekilde işlenecek olan Zodiak halkası, eski Yunanca'da (ζωδία) "Zodiakos" = *hayvanlı* anlamına gelmektedir. Zodiak halkası, antik astronomların bildiği uzaydaki bütün yıldız ve gezegenlerin pozisyonlarını içeren bölgeyi temsil eden halkadır⁹⁰. Zodiak halkası içinde oturan Aigeai keçisi (halkı veya şehri), bir Asklepios şehri olarak Aigeai'nın bilinen tüm evrenin merkezi olduğunu iddia ediyordu⁹¹.

⁸⁹ R., Ziegler, 1994, a.g.e., s. 199.

⁹⁰ J. M., Jones, a.g.e., s.248 ve S. W., Stevenson, a.g.e., s. 927.

⁹¹ Hadrianus'a ait bir madalyon imparatoru, belki de *Aeternitas* (sonsuzluk) fikrinin bir sembolü olarak, Zodiak sembollerini içerisinde gösterir. Büyük Constantinius'a ait bir *aureus*'ta imparator bir Zodiak halkası tasviri tutarken resmedilmiş; lejant ise *RECTOR TOTIVS ORBIS* = *Bütün Dünyanın Hakimisi*. Zodiak burada evrenselliği ve imparatorluk gücünün sürekliliğini (kalıcılığını) sembolize ediyor olmalı, krş. J. M., Jones, a.g.e., s. 329.

Asklepios kültü ile ilgili bir sonraki sikkeler, o sıralarda nispeten küçük bir grup olmakla beraber hızla yayılan Hıristiyanlığa karşı sert uygulamalarıyla ünlü imparator *Traianus Decius*'un⁹² büyük oğlu *Herennius Etruscus* (Res.32)⁹³ ve küçük oğlu *Hostilianus Caesar* (250-1) adına basılmıştır. *Hostilianus* sikkelerinin arka yüzünde, ilk defa bir imparatoriçe, *Augusta* rütbesine yükseltülen *Herennia Etruscilla*'nın (*Hostilianus*'un annesi) büstü, *Hygieia* olarak resmedilmiştir (Res.33)⁹⁴. İmparatoriçenin örtülü ve stephaneli büstünün omzuna dolanan bir yılan, muhtemelen içinde yumurta olan bir tabaktan besleniyor⁹⁵.

Kendi askerleri tarafından öldürülen *Trebonianus Gallus* ve oğlu *Volusian*'ın yerine imparator ilan edilen *Aemilianus* (253) ve karısı *Cornelia Supera* adına Kilikya'da sadece Aigeai'da bir dizi sikke basılmıştır. Ön yüzünde *Aemilianus*'un defne taçlı büstü olan sikkeler arasında bir tanesinin arka yüzünde, alınlığında kartal bulunan dört sütunlu bir tapınak içinde ayakta duran *Asklepios* bulunur (Res.34)⁹⁶.

Antik Kilikya'da bireysel şehir sikkeleri basma geleneğinin sonuna yaklaştığında, *Aemilianus*'tan sonra imparator olan ve Parthia seferi nedeniyle bölgeye gelerek Aigeai'yi da ziyaret eden *I. Valerianus* (253-260) adına basılan bir dizi sikkede *Asklepios* kültü konu edinilmiştir. Bu sikkelerin tamamının tarihi 253/4'tür.

Valerianus adına basılan sikkelerden birincisinin ön yüzünde imparatorun şua taçlı büstü varken, arka yüzde *Aemilianus* sikkeleri ile hemen aynı kalıbın kullanıldığı dikkati çeker; dört sütunlu tapınak içinde ayakta duran ve yılanlı esasına yaslanan *Asklepios* (Res.35). Arka yüz lejantı şehrin imparator kültü için bir tapınağı olduğunu ve denizcilik konusundaki önemini irdeler.

⁹² Papa *Fabianus*'u idam ettirdikten sonra, "Roma'da bir piskopos daha görmektense, tahtuma bir rakip çıktığı haberini almayı çok daha fazla tercih ederim", dediği söylenir, bkz., M., Grant, a.g.e., s. 157.

⁹³ Çalışma yayına hazırlandığı sırada maalesef bu sikkelerin resmi elimize ulaşamadığı için burada veremiyoruz.

⁹⁴ Bu konudaki açıklamalar için bkz., Ziegler 1994, a.g.e., s. 198.

⁹⁵ Bu sikkelerin ön yüz lejantını [Γ(AIOC) OV(ALENC) OC(TIAIANOC) M(ECCIOC) KVINTOC Θ KV CEBA], R. Ziegler "Aigeai, der Asklepioskult, das Kaiserhaus der Decier und das Christentum" başlıklı çalışmada titiz bir şekilde araştırarak lejantta geçen Θ KV harflerini Θ(ΕΟΥ) K(ΟΥΙΝΤΟΥ) V(ΙΟÇ) şeklinde çözümlüyor ve sikkelerin *Traianus Decius*'un ölümünden sonra *Trebonianus Gallus*'un tek başına imparator olmasından az önce basılmış olduğunu belirtiyor; bkz., R., Ziegler, a.g.e., s.188-189 ve 194.

⁹⁶ Bu sikkelerin benzeri ama daha iyi durumda olan iki örnek E. Levante tarafından hazırlanan RPC-9'da yayımlanacaktır.

İkinci örneğin ön yüzü de aynı konuyu işlerken, arka yüzde bu sefer yanında Telesphoros olan Asklepios tasviri yer alır; şehrin vazgeçilmez sembolü keçi, Asklepios'un sağ tarafında yer alıyor (Res.36). Ön yüzü yine şua taçlı imparator büstü olan üçüncü sikkede ise bu kez Sağlık Tanrısının kızı Hygieia, önündeki sepetten çıkan bir yılanı elinde tuttuğu bir kaptan beslerken gösterilir (Res.37). Oturan Hygieia tasvirleri oldukça nadirdir ve bu üç sikkede Asklepios kültünün tüm elemanları yani Asklepieion, şifa tanrısının kendisi, Telesphoros ve nihayet kızı konu edinilmiştir.

Aigeai halkı şehirlerini ziyaret eden imparatorları geleneksel olarak Asklepios rahibi ilan ediyorlardı. Sikkelerdeki imparator büstünün hemen yanına resmedilen yılanlı asa, bu onurlandırmanın bir işaretiydi (Res.38). Ön yüzünde, Asklepios olarak Valerianus'un defne taçlı büstü ve yılanlı asası bulunan bu sikkenin arka yüzünde bulunan Gorgon başı etrafındaki *Zodiak* sembollerini içeren halka, Aigeai şehrinin o zaman bilinen evrenin merkezi olduğunu bir kez daha ilan ediyordu⁹⁷.

Aynı ön yüz konulu bir başka sikke Aigeai'daki önemli bir olayı işaret eder. Bu sikkenin arka yüzünde, daha önce Tarsos⁹⁸ ve Anazarbos⁹⁹ darplarında sıkça görülen, aslan ayaklı agonistik masa ve üzerinde, içinde iki palmye dalı bulunan ödül vazosu, iki tarafında birer para kesesi ve masanın altında da bir amphora tasviri bulunur (Res.39). Ödül vazosu, yarışmalarda birinci gelenlere verilen bugünkü kupaların atasıdır. Palmye dalı ise, önde gelen sporculara verilen, genellikle zaferin personifikasyonu Nike'nin bir sembolüdür. Bu yarışmalar neticesinde kazanılan ödüller kupa ve palmye dalıyla bitmiyor, para keseleri ve amphora da birinci gelecek olana verilecek para ve şarap ödülünü sembolize etmektedir. Aigeai'da kutsal bir festival ve spor karşılaşmaları (*agon*) yapılması için S. Alexander döneminde izin verildiği daha önce bir sikkede ilan edilmişti (bkz., Res.16). 230/1 ve 231/2 tarihli büyük bronz sikkelerde Severus hanedanlığının son üyesi Severus Alexander, Asklepios asası ile resmedilmiş, sikkenin lejanunda da APX ME

⁹⁷ Tabii bu tür yakıştırmalar sadece bölgesel bir anlam ifade ediyordu. Özellikle bu dönemde birçok sansasyonel konulu sikke basılmış olmasında, imparator Valerianus'un Parthia seferi nedeniyle büyük bir orduyla bölgede bulunmasının büyük etkisi vardı.

⁹⁸ Agonistik masa konulu Tarsos sikkeleri için bkz., SNG Levante no. 1138, 1139, 1185, SNG Paris no. 1465, 1356, 1662, 1663, 1678, 1686, 1687, 1699, 1701, 1820.

⁹⁹ Agonistik masa konulu Anazarbos sikkeleri için bkz., SNG Levante no. 1424, 1466, 1501, 1523-5, SNG Paris no. 2065-7.

OIKE A CKAH¹⁰⁰ yazılmıştı¹⁰¹. Aynı yıl veya ertesi yıl da şehre Neokoros unvanı verilmişti ama Neokoros festivali (şenlikleri) çerçevesindeki büyük Agon ancak yirmi yıl kadar sonra gerçekleştirilecekti. Sikkelerdeki IEPOC OIKOVMEHIKOC ACKAHTHIOC lejantı sayesinde bu yarışmaların Valerianus döneminde yapılmış olduğunu anlıyoruz¹⁰².

Son olarak, öncekilerle aynı ön yüz tasviri bulunan bir sikkenin arka yüzünde ise daha önce tpkı S. Alexander'in yaptığı gibi (bkz., Resim.18), iki sütunlu Asklepios tapınağı önünde, yanar sunak üzerinde libasyon yapan togalı imparator tasvir edilir (Res.39).

Gallienus (M.S. 253-268) döneminden sonra Aigeai'da bireysel sikke darbına son verildiği için numismatik açıdan Aigeai Asklepieion'u hakkında bilgi edinemiyoruz. Bununla beraber antik çağ yazarlarından *Eusebios* ve *Salamenes Hermeios Sozomenos* (400-450 *Historia Ekklesiastike*)¹⁰³ bu muhteşem tapınağın yıkılışını anlatırlar. *I. Constantinus* (306-337)'un Hıristiyanlığı kabul etmesiyle Roma dünyasının her tarafında bulunan Pagan tapınakları ya Hıristiyan kiliselerine dönüştürülmüş ya da büyük ölçüde yıkılarak tahrip edilmişti. Aigeai'daki Asklepios tapınağı Kos, Epidauros ve Pergamon'daki gibi büyük merkezler arasında görülüyordu. Bu nedenle Hıristiyanlar, özellikle kendi kurtarıcıları ile rekabet eden bu şifa ve din merkezi ve mabedini bir an evvel yıkmaya çalışmışlardı¹⁰⁴.

Çok ünlü olan Asklepios tapınağına insanlar büyük saygı gösteriyordu çünkü Aigeai halkı, hastaların kendi tapınaklarında iyi olduklarını, gece Tanrının görünüp hastalıkları iyi ettiğini söyleyerek öğünüyordu. İşte bu olaydan sonra *Eusebios*, *Constantinus*'un 326 yılında askerlerine bu yanlış ve sahtekarlık kaynağı tapınağı tamamen yıktırıldığını anlatır. Çünkü uzun zamandan beri bu tapınakta, rüyada ortaya çıkan *kurtarıcı* tanrı ve hekim tarafından insanların hastalıklarına çare bulunduğu söylemi büyük nefret yaratıyordu. *Eusebios* için bu *kurtarıcı* terimi gerçek kurtarıcı ile sağlıklı bir rekabet yaratıyordu. Yıkılmasının sebebi de buydu¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Asklepios ve herkese açık spor karşılaşmalarının baş rahibi.

¹⁰¹ Ama büyük bir ihtimalle *Severus Alexander*'in erken ölümü ve ondan sonra gelen imparatorlar arasındaki sürekli çekişme nedeniyle bu hak kullanılmamıştır.

¹⁰² R., Ziegler, 1985, a.g.e., s.94.

¹⁰³ Kilise tarihi.

¹⁰⁴ L., Robert, a.g.e., s. 184.

¹⁰⁵ L., Robert, a.g.e., s. 189.

Her ikisi de hastaları iyi edip ölüleri diriltikleri için Asklepios ile İsa arasında bir çok paralellikler vardı, bu nedenle sağlık tanrısı diğer tanrılardan çok daha ağır ve sert saldırılara maruz kalmıştır¹⁰⁶. Hıristiyan ileri gelenlerinin Asklepios'a yönelttikleri sürekli eleştirilerin başlangıç noktası, sağlık tanrısının para kazanma aşkı üzerineydi. İskenderiyeli *Clemens* (Protrepticus 2, 30, 1f) 200 yılı civarında Asklepios'u (*ιατροξ φιλαργυροξ*) "paragöz-açgözlü hekim" olarak tarif eder¹⁰⁷. Burada Aigeai'daki Asklepios tapınağının; "Kilikyalılar'ın mabeti", "Kilikyalılar'ın koruyucu cini" olarak gösterildiğini belirtmek gerekir. Bununla beraber Epidaurus'ta Asklepios Aigeotes'a¹⁰⁸ ithaf edilmiş 355 yılına ait bir sunak yazısı Aigeai'daki sağlık tanrısı inancının halen saygı gördüğünü belirtiyor¹⁰⁹. Buna göre Asklepios tapınımı açıkça ortadan kalkmamıştı ve Julianus (361-363) döneminde yeniden var olmaya devam etmişti¹¹⁰. Hıristiyanlığa karşı Pagan dinlerinin savunucusu olan Julianus, kısa imparatorluğu sırasında Aigeai Asklepios tapınağını canlandırmaya çalıştıysa da, Julianus'un ölümünden sonra, tapınak tamamen yıkılmaktan kurtulamadı. Sozomenos'un anlatıklarına bakılacak olursa, yeri tam olarak tespit edilmiş olsa bile yapılacak kazılardan bir şey bulunacağına dair pek umut yoktur¹¹¹.

Aigeai sikkeleri üzerinde görülen *karşı damgalar* (counter mark) da şehirdeki Asklepios kültü ile ilgili değerli bilgiler sunar. Karşı damga konuları arasında yılanlı asa gibi Asklepios sembolleri yanında, Asklepios büstü ve ayakta duran ve yılan besleyen Hygieia tasvirleri de yer alır.

Karşı damga olarak yılanlı asa *Galba* ile *Vespasianus* dönemleri arasına tarihlenen otonom bir sikkede görülür. Ön yüzünde Perseus başı bulunan sikkenin, arka yüzündeki miğferli Athena büstü üzerinde yılanlı asa tasvirli bir karşı damga vardır (bkz., SNG Levante 1700)¹¹². Caracalla dönemine ait bir sikkenin de ön yüzünde Asklepios başı tasvirli bir karşı damga bulunur¹¹³.

AIGEAI ASKLEPIOS TAPINAĞI

Aigeai'in numismatik mirası şehrin ihtişamlı bir Asklepios kültüne sahip olduğunu ispat ediyor. Bu çerçevede sikkelerde tasvir edilen Asklepios tapı-

¹⁰⁶ R., Ziegler, 1994, a.g.e., s. 208.

¹⁰⁷ Ziegler, a.g.e., s. 209.

¹⁰⁸ Aigeai Asklepios'u.

¹⁰⁹ L., Robert, a.g.e., s. 193.

¹¹⁰ L., Robert, a.g.e., s. 190.

¹¹¹ L., Robert., a.g.e., s. 188, dipnot. 100.

¹¹² Ayrıca bkz., C.J., Howgego, *Greek Imperial Countermarks*, London, 1985, no. 430.

¹¹³ Bkz., C. J., Howgego, a.g.e., no. 5.

nakları da incelenmeye değerdir. Bunlar arasında Caracalla, Macrinus ve Severus Alexander dönemlerinde sekiz sütunlu (Res.9, 10 ve 21), Philippus döneminde altı sütunlu (Res.27), yine Commodus, Severus Alexander, Aemilianus ve Valerianus dönemlerinde dört sütunlu (Res. 3, 22, 23, 34, 35) ve tekrar Valerianus döneminde iki sütunlu (Res.40) Asklepios tapınakları göze çarpar. Bu farklı sütun sayılı tapınaklardan beş tanesinin (Res.10, 21,¹¹⁴ 27, 34, 35) alınlığında kimi zamanlar Aigeai sikkelerine konu olmuş olan kanatları açık bir kartal tasviri bulunur¹¹⁵. Tapınakların çoğunun alınlığı kırık kemerli¹¹⁶ bir girişe (Res.21, 22, 23, 28, 34, 35 ve 40) sahipken¹¹⁷ kimileri (özellikle erken örnekler), tipik Yunan sitili, üçgen alınlıklı olarak resmedilmiştir. Son dönemlere yakın basılan sikkelerde tapınağın sütun başlıkları *Korinth* sitili gibi görünmektedir.

Görüldüğü gibi sikkeler Aigeai Asklepios tapınağının gerçek mimari özelliklerini ortaya koyacak, birbirini destekleyen, tatmin edici bilgiler vermemektedir. Erken dönemlerde görülen önce dört, sonra sekiz sütunlu tapınak daha sonra altı, sonra yeniden sekiz (S. Alexander döneminde) ve yine aynı imparatorun sikkelerinde dört sütunlu olarak karşımıza çıkar. Bu veriler ışığında sikkelerdeki tapınak tasvirleri, sadece sikke sanatçısının sikkeye yerleştireceği elementlere göre, aslına uygun değil ama tapınak izlenimi vermesi amacıyla yapılmış olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır¹¹⁸.

IRENOPOLIS ve Hygieia

Ovalık Kilikya'nın en doğusunda, ovanın bitip dağlık bölgenin başladığı bugünkü *Düziçi* İlçe merkezi ve çevresinde kurulmuş olan bir antik şehir ve aynı zamanda bugün de kullanılan Haruniye Kaplıcası nedeniyle antik çağda bir *Hygieia* kült yerine sahip olduğu sanılan bir şifa merkezidir. Mahalli bir

¹¹⁴ Bu sikke çok yıpranmış olmakla beraber iyi incelendiğinde alınlıkta kartal seçilebilmektedir.

¹¹⁵ Bkz., SNG Levante no. 1706, 1718-9, 1773, 1800 ve SNG Paris no., 2329-32, 2339, 2366, 2386 (distil tapınağın içinde).

¹¹⁶ Ephesos - Hadrianus tapınağının giriş kapısı gibi.

¹¹⁷ Kemerli giriş, sikke oymacısının, içine yerleştireceği figüre daha fazla yer ayırma kaygısının ürünü olabilir.

¹¹⁸ Bloesch da, Aigeai tapınağı hakkında yaptığı değerlendirmelerde, sikkelerde iki farklı tapınak tasviri bulunduğunu, bu tapınağın önce üçgen alınlıklı yapıldığı, sonradan tadilatla (modernize edilerek) kırık kemerli alınlığa dönüştürüldüğü veya birden fazla Asklepios Tapınağı olduğu görüşlerinin geçerli olamayacağını belirterek, mimaride bu tür değişikliklerin imkansızlığından bahseder. Bkz., H., Bloesch, *Erinnerungen an Aigeai*, Münzkabinett Winterthur (Schweiz), 1989, s. 36-37.

takvime bağlanan şehir yılı M.S. 51 yılının Sonbaharında veya 52 yılında başlar¹¹⁹. İmparator *Domitianus*'tan (81-96) *Gallienus*'a (253-268) kadar şehrin sikkelerine rastlamak mümkündür. Valerianus ve Gallienus dönemine ait sikkelerde değer rakamları görülür. En erken dönemlerden itibaren İrenopolis sikkelerinde bir çok karşı damga (counter mark) görülür. Bunun sebebi sikke metalinin az olması veya şehirde aktif bir darphanenin olmaması olabilir¹²⁰.

Roma döneminde İrenopolis, daha önce bahsi geçen şehirler arasındaki çekişmeye pek karışmamış gibi görünüyor. Sikkelerinin arka yüz lejantlarında Tarsos, Anazarbos ve Aigeai'daki gibi şehri onurlandıran çeşitli unvanlara rastlanmaz. Bununla beraber şehir yöneticileri, kaplıcalarının reklamını yapmaktan ve Asklepios kültünün önemli bir merkezi olduğunu vurgulamaktan geri kalmamıştır.

Bir çok Kilikya şehrinin sikkelerine konu olmakla beraber Aigeai'dan sonra sağlık tanrısı ve kızını sikkelerine en çok konu eden şehir İrenopolis'tir¹²¹. Asklepios kültünün temsilcileri boydan veya büst olarak, tek veya birlikte bu şehirde, *Maximinus* hariç bütün imparatorlar adına basılan sikkelerde görülür.

Domitianus (81-96) ve *Traianus* (98-117) adına basılan sikkelerin ortak konusu elinde tuttuğu phiale'den koluna dolanan yılanı besleyen Hygieia'dır (Res.41 ve 42). Bir çok farklı kalıptan darp edildiği anlaşılan bu sikkelerin oldukça popüler olduğu anlaşılmaktadır¹²².

F. Karbach, *Die Münzprägung der Stadt Irenopolis in Ostkilikien* başlıklı çalışmasında aynı imparatora ait bazı sikkelerin arka yüzünde bulunan defne taçlı, sakallı büstlerin Asklepios olduğunu iddia etmektedir¹²³. Bu-

¹¹⁹ F.B., Karbach, "Die Münzprägung der Stadt Irenopolis in Ostkilikien", *Jahrbuch f. Numismatik u. Geldgeschichte* 42/43, 1992/93, s. 87.

¹²⁰ Bkz., SNG Paris no. 2259, 2264, 2267, 2268, 2271, 2275, 2277; SNG Levante no. 1610, 1611, 1617, 1619, 1622, 1623, 1624, 1625; R., Ziegler, *Münzen Kilikiens aus kleineren deutschen Sammlungen*, München, 1988, no. 1335, 1346, 1347, 1351, 1352, 1354, 1355, 1357, 1358; SNG Türkiye II Tahberer Cilicia (yayına hazır) no. 499, 502, 504, 508, 509, 510, 514, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 527, 531, 532, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 542, 543; SNG von Aulock no. 5584, 5590, 5595, 5596, 5597.

¹²¹ B. Tahberer, a.g.m., s. 28.

¹²² Farklı darplar için bkz., F. B. Karbach, a.g.e., no. 4.6-9.3, 24.3-29, SNG Levante no. 1600, 1605, SNG Paris 2248-9, 2253-4.

¹²³ Bkz., Karbach, a.g.e., 30-31.

nunla beraber yanında Asklepios sembollerinden hiç biri görülmeyen bu büstlerin Kronos veya Zeus'a ait olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır.

Antoninus Pius adına basılan sikkelerden bir tanesinin arka yüzünde görülen tasvir, daha önceleri bir *Kutsal Dağ ve Kült Heykeli* olarak tanımlanmıştır¹²⁴. Ön yüzünde imparatorun şua taçlı başı bulunan sikkenin arka yüzünde ucu sivri, taş yığınınına benzer bir tasvir bulunmaktadır (Res.43). Amanos sıra dağlarının kuzey ucunda bulunan Irenopolis'te, Kappadokia-Caesarea sikkelerinde yer alan Argeaus dağı¹²⁵ gibi kutsal olarak nitelendirilecek herhangi bir dağ yoktur. Ancak bugünkü ilçe merkezine 20 km kadar uzakta, Ceyhan Nehri'nin hemen kenarında bulunan Haruniye Kaplıcası'nın yer aldığı bölgenin, bu sikkede tasvir edilmeye çalışılan şeyin, gerek oradaki birbiri ardına sıralanmış dağ silsilelerinin, gerekse yerden fışkıran kaplıca suyunun bulunduğu yeri inanılmaz derecede andırdığı görülür ve bu sikkede tasvir edilen şeyin kaplıcanın bulunduğu yer olması pek muhtemeldir (Levha 5). Zaten sikke çok dikkatlice incelendiğinde kayaların alundan fışkıran suyun damlalarını görmek de mümkündür. Gerçekten de kaplıcanın suyu dağın hemen ırmak seviyesine yakın bir yerinden çıkar. Bütün bu coğrafik deliller ışığında bu sikkenin arka yüzünde resmedilen tasvirin Irenopolis'in kutsal kaplıcası olduğunu iddia edilebilir.

Yine Antoninus Pius döneminde basılan bir sikkede ilk kez Hygieia ve Asklepios büstleri karşılıklı olarak resmedilmiştir (Res.44). Büstlerin arasında bir yılan ve daha aşağıda da Telesphoros olma ihtimali olan bir figür bulunur. *Marcus Aurelius*'a (161-180) ait sikkelerden birinde ise Asklepios ve Hygieia, klasik pozlarında, karşılıklı ayakta dururken görülür (Res.45). *Septimius Severus* için darp edilen sikkelerden ikisinde arka yüzler ayrı olarak sağlık tanrısı (Res.46) ve kızının (Res.47) büstlerine ayrılmıştır.

Ön yüzünde Septimius Severus'un karısı *Julia Domna*'nın büstü bulunan sikkelerden bir tanesinde, daha önce Antoninus Pius sikkesinde tartışılan *kutsal su kaynağı* tasviri tekrar görülür. Ancak bu sikkelerin, farklı sikke sanatçılarının elinden çıkmış olmalarına rağmen aynı şeyi tasvir ettikleri açıktır (Res.48).

Aigeai'da olduğu gibi Irenopolis'te de *Caracalla* döneminde sağlık tanrısı konulu sikkelerin sayısı fazladır; ayakta duran ve yılanlı esasına yaslanan

¹²⁴ Bkz., Karbach, a.g.e., s. 106, no. 34.1 ve 25.

¹²⁵ Bkz., N., Baydur, *Anadolu'daki Kutsal Dağlar, Dağ - Tanrıları*, Ankara, 1996.

Asklepios (Res. 49 ve 50), ayakta duran ve bir kaptan yılan besleyen Hygieia (Res.51) ve aralarında yılanlı asa olan karşılıklı Hygieia – Asklepios büstleri (Resim.52) Caracalla adına basılan dört sikkenin arka yüz konularını teşkil eder.

Severus Alexander'e ait sikkelerde Hygieia ve Asklepios'a Telesphoros da katılır (Res.53). Bu imparatora ait olan ve Özdemir Çamurdan koleksiyonunda bulunan bir başka sikke de¹²⁶, Irenopolis tarihine ışık tutacak önemli bilgiler sunar. Ön yüzünde imparatorun şua taçlı büstü bulunan sikkenin arka yüzünde sağlık tanrısının kızı Hygieia, nadir görülen pozunda, elinde yılan tutarak otururken görülmektedir (Res.54). Oturan Hygieia'nın arkasında görünen kompozisyon daha da önemlidir; yukarıda kutsal dağ olarak tasvir edilen şeyin, kaplıca suyunun kaynağını tasvir ettiğini belirtmiştik. Kaplıcanın bulunduğu alan tamamen dik kayalıklardan oluşmaktadır ve bu sikkedeki kompozisyonda da oturmakta olan Hygieia'nın arkasında, aynı dağ silsilesinin veya kayalığın sivri uçlarını görmek mümkündür (Levha 5). Kaynağın çevresinin şimdi de tamamen ormanlarla kaplı olması, sikkedeki figürün ağaç olması ihtimalini destekler.

Bütün bu bilgiler ışığında sıralamak gerekirse;

- 1- Oturmakta olan tanrı-tanrıça tasvirleri genellikle, orada bir tapınak veya kült yeri olduğunu işaret etmektedir¹²⁷.
- 2- Çamurdan Koleksiyonu'nda bulunan bu sikkenin arka yüzündeki oturan Hygieia kompozisyonu, bugün bile bir dizi hastalık yanında özellikle kadın hastalıklarına iyi geldiği için çok sayıda kadının ziyaret ettiği Haruniye Kaplıcası'nda bulunan Hygieia (açık hava) kült yerini sembolize ediyor olmalıdır¹²⁸.

III. Gordianus (238-244) döneminde basılan bir sikkenin arka yüzünde, karşılıklı ayakta duran sağlık tanrısı ve kızı, bilinen pozlarında resmedilmiştir

¹²⁶ B. Tahberer, a.g.m. s. 24.

¹²⁷ Antik çağın en ünlü Asklepios tapınaklarından birine sahip olan Epidaurus şehrinin ilk sikkelerinde de, Asklepios bir tapınak içinde değil, tahtta otururken resmedilmiştir, Bkz. Sear, 1995, a.g.e., s. 260 No. 2808.

¹²⁸ Anadolu'nun her yanında olduğu gibi Çukurova'da da halen Irenopolis'teki açık hava kült yerini andıran ve "ZİYARET" diye anılıp kutsal sayılan bir çok yer vardır. İnsanlar, buraları ziyaret etmenin ve bir adak yapmanın (genellikle bir horoz, bazen de koyun kurban etmek gibi) bir çok sağlık ve diğer sorunların def edilmesi için faydalı olduğuna inanmaktadır.

(Res.55). Kayda geçmiş sikkelerdeki kalıp farklılıkları göz önüne alındığında, bu sikkeden bir kaç seri basıldığı anlaşılmaktadır.

Irenopolis'te Asklepios kültü ile ilgili son sikkeler *I. Valerianus* (253-260) döneminde basılmıştır. Bir önceki sikkede olduğu gibi kutsal kişileri karşılıklı olarak ayakta dururken gösteren bu sikkelerden de bir çok seri basılmıştır (Res.56). Parthia seferi nedeniyle imparatorla birlikte bölgeye gelen çok sayıdaki asker, sikke darbındaki yoğunluğun en önemli sebebi olmalıdır.

Irenopolis sikkeleri üzerinde, yeniden değerlendirilen karşı damgalarda da Asklepios kültünün izleri görülmektedir. Önünde yılan olan Asklepios başı (Domitianus sikkelerinde) konulu karşı damgalar bir çok Irenopolis sikkesinde görülür¹²⁹. Ayrıca büst olarak (Traianus, Domitianus, Domitianus-Domitia sikkelerinde) ve ayakta duran Hygieia (Caracalla, Geta, Severus Alexander, Julia Domna, M. Aurelius sikkelerinde) da sık karşılaşılan karşı damga konularındandır¹³⁰.

DİĞER KİLİKYA ŞEHİRLERİNDE ASKLEPIOS

Yukarıda değinildiği gibi antik çağdaki bir çok şehir, saygı gören bir tanrı olduğu veya şehirlerine musallat olan bir salgın nedeniyle Asklepios kültünün elemanlarını ve sembollerini sikkelerine konu edinmişlerdi. Kilikya'da *Lyrbe* (III. Gordianus), *Kolybrassos* (Marcus Aurelius; iki farklı darp), *Laertes* (Maximus Caesar), *Elaiussa-Sebaste* (Severus Alexander, III. Gordianus, Valerianus Senior),¹³¹ *Soloi-Pompeopolis* (Julia Mamaea), *Tarsos* (Caracalla, Maximinus, Pupienus, I. Philippus, Traianus Decius), *Augusta* (Elagabalus), *Mopsuestia* (Tranquillina, Otacilia Severa), *Anazarbos* (Elagabalus, Severus Alexander), *Flaviopolis* (Commodus, Severus Alexander) ve *Epiphaneia* (III. Gordianus)¹³² gibi şehirlerde Asklepios konulu sikkelerin darp edildiği görülür.

Sağlık sorunları için başvuru tapınaklar sadece Asklepios'a adanmış olanlarla sınırlı değildi. Çok önceleri başlamış olan gelenekler, Asklepios tapınımı ortaya çıktıktan sonra da var olmaya devam etmiştir. Bu nedenle sağ-

¹²⁹ Bkz., C. J., Howgego, a.g.e., no. 6.

¹³⁰ Bkz., C. J., Howgego, a.g.e., no. 195 ve 251.

¹³¹ G. F., Hill, *BMC Lycaonia, Isauria and Cilicia*, 1900, London kataloğu, Elaiussa-Sebaste 15'te III. Gordianus'e ait bir sikkenin arka yüzünde ayakta duran ve yılanlı asasına yaslanan bir Asklepios tasvirinden bahsediliyor ama bu sikke çok yıpranmış ve detayları belli olmadığı için burada değerlendirmeye almıyoruz.

¹³² Bu sikkeler hakkında bilgi için aşağıdaki kataloğa bakınız.

lık sorunlarına çare aranan yerler arasında bilicilik tapınakları da yer almaktaydı.

Seleukeia'da *Apollo Sarpedonius* adına, *Mallos*'ta bilici peygamber *Amphilokhos* adına ve *Mopsuestia*'da (muhtemelen) *Mopsos* adına kurulu bulunan tapınaklar Kilikya'daki büyük bilicilik merkezleriydi¹³³. *Tarsus*'ta ise *Apollo Patroos* hem bilicilik hem de sağlık bakımından diğer tanrı ve bilicilerle yarışıyordu¹³⁴. Bunların bazılarında kahinler sorulara rüyalarda görünerek cevap veriyorlardı. Şimdi Adana Müzesi'nde bulunan *Mopsuestia* orijinli bir yazıtta, yazıtı adayan kişi, tapınağın kahramanı *Mopsos*'un, çocuklarını sadece bir kez değil bir kaç kez iyileştirdiğini belirtir¹³⁵.

Antik Triikka'da ortaya çıktığına, Epidarus'ta geliştiğine inanılan ve oradan Anadolu'ya, Pergamon'a ve Hippokrates'in vatanı Kos'a, oradan da Kilikya'ya ithal edilmiş gibi görünen sağlık tanrısı kültü aslında Kilikya için pek de yeni bir olgu sayılmamalıdır.

Kilikya çok daha eski çağlarda bir tedavi merkezi olmalıydı. Anadolu'nun büyük bir bölümü Hitit İmparatorluğunun hükümranlığı altındayken Çukurova bölgesinde Kizzuwatna Krallığı hüküm sürmekteydi. Daha sonra Hititlerin eline geçtiğinde de bölge kültürel önemini yitirmemiştir.

Kizzuwatna'nın istisnai dini önemi nedeniyle, Hitit Kralı II. Mursili (M.Ö. 1339-1310) bir çok kereler bayram ve dini ayinlere kaulmak ve bir keresinde de büyü ve tıpla tedavi görmek üzere Kizzuwatna'ya gelmiştir. Mursili, Batı Anadolu'ya sefere giderken bir keresinde Kula (Manisa) civarında küçük volkanik dağların patlaması ve lav püskürtmesi yüzünden çok korkmuş ve yüzü felç olmuştu. Bu aşırı psikoşok yüzünden konuşamaz da olmuştu. Kral bu derdinin büyüsel açıdan tedavisi için Kizzuwatna'ya gelmiş ve burada bir büyü ayini yaptırmıştı; bu ayinler gereği kendi vücudu, giydiği elbiseleri ve bindiği arabaya varıncaya kadar her şey büyüsel olarak temizlenmişti. İyileşip tekrar konuşmaya başlayabildi mi bilemiyoruz ama kendisi bize Hitit devlet arşivleri içinde bulunan en güzel edebi tabletleri bırakmış oldu-

¹³³ MacKay, 1990, s. 2046.

¹³⁴ B. Tahberer, *Apollo Lykeios in Ancient Tarsos Numismatics, The Celator, Vol. 18, No.1, January 2004*, s. 30-31,34-38. Bu çalışma ayrıca 23-27 Eylül 2002 tarihinde Mersin'de yapılan *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi*'nde bir bildiri olarak sunulmuştur.

¹³⁵ MacKay, a.g.e., s. 2116, ayrıca Bkz., dipnot 284.

ğuna göre, Kizzuwatnalı doktorlar onu herhalde çok iyi tedavi etmişlerdi¹³⁶. Ayrıca Tepebağ Höyük'te bulunan ve daha öncelere, M.Ö. 1800'lere tarihlenmiş olan Mısır kökenli hemşire heykeli de buranın çok eski çağlardan beri bir up merkezi olduğu görüşünü destekler.

KİLİKYA'DA ADINA ASKLEPIOS KONULU SİKKE DARP EDİLEN İMPARATORLAR

Aigeai

Marcus Aurelius Caesar (139-161)

Commodus (177-192)

Septimius Severus (193 – 211)

Julia Domna (S. Severus'un Karısı)

Caracalla (198 – 217)

Macrinus (217 – 218)

Elagabalus (218 – 222)

Severus Alexander (218 – 235)

Julia Mamaea (S. Alexander'in Annesi)

Pupienus (Nisan-Temmuz 238)

Balbinus – Pupienus – III. Gordianus

Philippus I – Philippus II – Otacilia Severa

Philippus II (244 - 249)

Otacilia Severa (Philippus I'in Karısı)

Herennia Etruscilla (Traianus Decius'un Karısı)

Herennius Etruscus (249-251)

Hostilianus (250)

Aemilianus (253)

Valerianus Senior (253 - 260)

¹³⁶ A., Ünal, Adana'da Kizzuwatna Krallığı - Taş Devrinden Hitit Devleti'nin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi, Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı, 2000, s. 57-58.

Irenopolis

Domitianus (81 – 96)

Traianus (98 – 117)

Antoninus Pius (138 - 161)

Marcus Aurelius (161 – 180)

Septimius Severus (193 – 211)

Julia Domna (S. Severus'un Karısı)

Caracalla (198 – 217)

Severus Alexander (222 – 235)

III. Gordianus (238 – 244)

Valerianus Senior (254 – 260)

Asklepios konulu sikke basan diğer Kilikya Şehirleri

Lyrbe

III. Gordianus (238 – 244)

Kolybrassos

Marcus Aurelius (161-180)

Laertes

Maximus Caesar (235 - 238)

Elaiussa - Sebaste

Severus Alexander (222 – 235)

III. Gordianus (238-244)

Valerianus Senior (253 – 260)

Soloi – Pompeiopolis

Julia Mamaea (S. Alexander'in Annesi)

Tarsos

Caracalla (198 – 217)

Maximinus (235 – 238)

Pupienus (Nisan-Temmuz 238)

Philippus I (244 – 249)

Traianus Decius (240 – 251)

Augusta

Elagabalus (217 - 222)

Mopsuestia

Tranquillina (III. Gordianus'un Karısı)

Otacilia Severa (I. Philippus'un Karısı)

Anazarbos

Elagabalus (218 - 222)

Severus Alexander (222 - 235)

Flaviopolis

Commodus (177 - 192)

Severus Alexander (222 - 235)

Epiphancia

III. Gordianus (235-244)

SİKKE KATALOĞU***AIGEAI****İmparatorluk Dönemi*

Taenia giyen Asklepios büstü, sağa; önde yılanlı asa.

R- Sola, ayakta duran Hygieia, elinde tuttuğu phialeden yılan besliyor;
AIGEAION HP(?) ΦH(?) BOH.

1- AE (BMC, Aegeae No. 20 - ağırlık verilmemiş, Levha IV no.5)

Marcus Aurelius Caesar (139-161)

M. Aurelius'un çıplak başlı büstü, sağa; M AYPHAIIOC OYH-ΠOC KAICAP ...

R- Yumurtaya dolanan yılan; altta yumurtadan çıkan kaplumbağanın ayakları ve başı (?); AΔPIANON AIGAION EqP (yıl 195 = 147/8).

2- AE 18.31 (Gorny&Mosch - Giessener Münzhandlung Auktion 112 no. 4223)

Commodus (177-192)

Commodus'un genç ve çıplak başı, sağa; ...KOMMOΔO... KAI CΛAY (?) ...

R- Dört sütunlu tapınak içinde, cepheden ayakta duran ve yılanlı asasına yaslanan Asklepios; KOMOΔIANΩN ... AIG...

3- **AE** 23.26 (Gorny&Mosch – Giessener Münzhandlung Auktion 113 no. 5504)

Septimius Severus (193 – 211)

Severus'un defne taşlı büstü, sağa; AVT KAI Λ CEITT CE...

R- Diademli Asklepios büstü, sağa; sağda yılan; AΔPIANΩN AIGEAIΩN ETVC (sic) MC (yıl 240 = 193/4)

4- **AE** 24.49 (SNG Levante 1735)

Julia Domna (S. Severus'un Karısı)

Domna'nın büstü, sağa; IOVΛIAN ΔOMNAN CEB.

R- Hygieia'nın büstü, sağa; omzunun etrafından önüne doğru dolanan yılan; AΔPIANΩN AIGEAIΩN ETVC (sic) MC (yıl 240 = 193/4)

5- **AE** 26.12 (SNG Paris 2340)

Caracalla (198 – 217)

Caracalla'nın defne taşlı başı, sağa; Σ M AV CEOVHPOC ANTΩNEINOC CEB.

R- Cepheden ayakta duran Asklepios sola bakıyor, yılanlı asasına yaslanıyor, solda Telesphoros; ΣPIANΩN ...ANTΩNEINOYΠIO... ETOYC E C (=260 = 213/4).

6- **AE** 17.98 (Levante Addendum 2 No.3)

Diademli Asklepios büstü, sağa; önde yılanlı asa; AIGEAIΩN ANTΩNEINOV ΠOΛEQC.

R- Cepheden ayakta duran Asklepios, yılanlı asasına yaslanıyor, sola bakıyor; solda Telesphoros, sağda keçi; MAKEΔONIKHC EYTENOYC BEC (yıl 262 = 215/6).

7- **BILL** 13.31 (SNG Levante 1741)

Caracalla'nın defne taçlı büstü, sağa; AVT K M AV CEOVHPOC ANTΩ-NEINOC CEB.

R- Solda, cepheden ayakta duran Asklepios yılanlı esasına yaslanıyor, sola bakıyor; sağda, cepheden ayakta duran Hygieia, sol elinde tuttuğu kaptan sağ koluna dolanan yılanı besliyor; ortada Telesphoros; altta keçi; CEVHPIANΩN AIGAIΩN ANTΩNEINOVΠOΛEI BΞC (yıl 262 = 215/6).

8- AE 20.53 (SNG Levante 1742)

Caracalla'nın defne taçlı büstü, sağa; AVT K M AV CEOVHPOC ANTΩ-NEINOC CEB.

R- Sekiz sütunlu tapınak içinde, karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; altta keçi; CEVHPIANΩN AIGAIΩN ANTΩNEINOVΠOΛEI BΞC (yıl 262 = 215/6).

9- AE 18.50 (SNG Levante 1743) Öy.'de CM: büst

Macrinus (217 – 218)

Macrinus'un defne taçlı büstü, sağa; AVT K M OΠ CEV MAKPINOC.

R- Sekiz sütunlu tapınak içinde, cepheden ayakta duran ve yılanlı esasına yaslanan Asklepios; alınlıkta kartal; MAKPINOVΠO M EVΓ Π Θ AIGEΩN ΛΞC (yıl 264 = 217/8).

10- AE 21.00 (SNG Paris 2342) Öy.'de CM: 1) defne taçlı baş, 2) kartal (Howgego,1985, 100, 336)

Elagabalus (218 – 222)

Elagabalus'un defne taçlı büstü, sağa; AVT K M AV CE ANTΩNINOC.

R- Sağa ayakta duran Hygieia (?); ANTΩNI... M E Π Θ AIGAIΩN ΔΞC (yıl 264 = 217/8)

11- AE 16.25 (SNG von Aulock 5456)

Severus Alexander (218 – 235)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; M AVP CEVHPOC AΛEΞANΔPOC.

R- Sepet içinde yumurtaya dolanan yılan; iki yanında birer yanar meşale; AΔPIANΩN AIGAIΩN EOC (yıl 275 = 228/9).

12- AE 12.08 (SNG Paris 2358)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT CEVHPOC AΛEΞANΔPOC.

R- Yumurtaya dolanan yılan; altta yumurtadan çıkan kaplumbağanın ayakları ve başı (?); AΔPIANΩN AIGAIΩN EOC (yıl 275 = 228/9).

13-AE 10,36 (SNG Levante 1759 - 1758)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT CEVHPOC AΛEΞANΔPOC.

R- Üzerinde küçük bir Asklepios büstü, bulunan ve etrafına yılan dolanan sandaletli ayak; AΔPIAN... IQN EOC (yıl 275 = 228/9).

14-AE 8,32 (SNG Paris 2360; başka bir örnek için bkz., Lindgren/Kovacs,1985, No. 1404)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT K M AVP CE AΛEΞANΔPOC.

R- Ucunda kartal bulunan yılanlı asa; AIGAIΩN OC (yıl 276 = 229/30).

15-AE 8.95 (SNG Levante 1765)

S. Alexander'in askeri kıyafetli, rahip diademli büstü, sağa; önde yılanlı asa; AΛEΞANΔPON APX M[IE OI]K K AΣKAH.

R- Yılanlı asa tutan Alexander sunak üzerinde adak yapıyor, arkasında duran Tykhe kendisini taçlandırıyor; karşısında ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor; [...]ΠΙΣ ΘΕ ΑΛΕΞ[...] ΝΕΩΚΟΡ[...] ΑΙΓΕΩΝ.

16-AE 37.40 (Ziegler, 1988, 1394)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT K M A CEOVH AΛEΞANΔPOC. CEB.

R- Sepet içinde çıkan yılan; iki yanında birer yanan meşale; AΛEΞANΔ[P]OΠOΛIC (sic) AΔP AIGAIΩN ZOC (yıl 277 = 230/1).

17-AE 14.85 (SNG Levante 1766)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT KAI M AVP CEV AΛEΞANΔPOC..

R- Yılanlı asasına yaslanan Asklepios; solda Telesphoros; sağda keçi; CEV AΔP AIGAIΩN ZOC (yıl 277 = 230/1).

18-AE 10.47 (SNG Levante 1768)

S. Alexander'in askeri kıyafetli, rahip diademli büstü, sağa; önde yılanlı asa; AVT K M A CEO APX[Ç] ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ.

R- Asklepios tapınağı önünde ayakta duran imparator, kısa chiton giyiyor, sol elinde, ucunda kartal bulunan yılanlı asa ve sağ elinde önündeki sunak üzerinde phiale tutuyor; EVT Π ΝΕΩΚΟΡΟΥ ΑΔΡ ΑΙΓΑΙΩΝ ΖΟC (yıl 277 = 230/1).

19- AE 28.91 (SNG Levante 1771)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT K M A CEO VH ΑΛΕΞΑΝ- ΔΡΟC...

R- Kıvrılarak sağa ilerleyen yılan; üstte keçi; ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΛΙC ΑΔ ΑΙΓΑΙΩΝ ΖΟC (yıl 277 = 230/1).

20- AE 12.52 (SNG Paris 2367, SNG Levante Suppl. 410)

S. Alexander'in rahip diademli büstü, sağa; sağda yılanlı asa; [AVT KAI M A CEO APX[Ç] ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ].

R- Sekiz sütunlu tapınak içinde ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor; ... ΝεΩΚΟΡΟΥ ΑΙΓΕΑΙΩΝ....

21- AE 22.00 (Ö. Çamurdan Env. No. 1195)

S. Alexander'in askeri kıyafetli, rahip diademli başı, sağa; önde ucunda kartal bulunan yılanlı asa; AVT K M AVP CEV ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC.

R- Dört sütunlu tapınak içinde ayakta duran Asklepios; MAK EVT ΠΙC ΘΕ ΑΙΓΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΟΥ ΗΟC (yıl 278 = 231/2).

22- AE 12.76 (SNG Levante 1774)

S. Alexander'in askeri kıyafetli, rahip diademli büstü, sağa; önde ucunda kartal bulunan yılanlı asa; AVT KAI ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΑΡΧ ΜΕ ΟΙΚ Κ ΑCΚ.

R- Sola, oturan Tykhe küçük, tetrastil bir tapınak tutuyor; önde keçi; MA EV ΠΙC ΘΕΟΦΙ ΝΕΩΚΟΡΟΥ ΑΙΓΕΩΝ ΗΟC (yıl 278 = 231/2).

23- AE 22.89 (SNG Levante 1775)

Julia Mamaea (S. Alexander'in Annesi)

Mamaea'nın büstü, sağa; IOVΛΙΑ ΜΑΜΕΑ CEB AV.

R- Ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor; solda Telesphoros; sağda keçi; ΑΛΕΞΑΝ ΠΟ ΑΙΓΕΩΝ ΝΕΟΚΟΡΟΒ ΗΟC (yıl 278 = 231/2).

24- **AE** 10.38 (SNG Levante 1778; başka bir örnek için bkz., Ziegler, 1988, 1397)

Pupienus (Nisan-Temmuz 238)

Pupienus'un defne taçlı büstü, sağa; ΑΥΤ ΚΑΙ Μ ΚΛ...

R- Ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor; solda Telesphoros; sağda keçi; ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΝΕ... ΔΠC (yıl 284 = 238).

25- **AE** 22.40 (SNG Paris 2373)

Balbinus – Pupienus – III. Gordianus

Defne taçlı Balbinus ve Pupienus büstleri arasında defne taçlı Gordianus'un başı; ΑΥΤ Κ ΠΟΥΠΗΝΙΟC (sic) Κ ΒΑΛΒΕΙΝΟC Κ ΓΟΡΔΙΑΝ ΚΑΙ CΕΒΒΒ.

R- Sağda, ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor, solda Hygicia elinde tuttuğu phialeden koluna dolanmış olan yılanı besliyor, ortada Telesphoros; CΕΥ ΑΔΡΙ ΑΙΓΑΙΩΝ ΝΕΩ Ν ΔΠC (yıl 284 = 238).

26- **AE** 14.99 (SNG Paris 2374)

Philippus I – Philippus II – Otacilia Severa

Philippus I, Philippus II ve Otacilia Severa'nın büstleri; [ΑΥΤ] ΚΑΙ ΜΑ ΙΟΒ ΦΙΛΙΠΠΟC CΕ ΜΑ ΙΟΒ ΦΙΛΙΠΠΟΝ Κ[ΑΙ] Μ Ω CΕΟVΗΡΑΝ CΕΒ.

R- Altı sütunlu tapınak içinde Asklepios ve Telesphoros; alınlıkta kartal; ΕΥ ΠΙ ΘΕ ΜΑ ΑΙΓΕΩ ΝΕΩ... C...

27- **AE** 11.91 (SNG Paris 2376; başka bir örnek için bkz., SNG Levante 1780)

Philippus II (244 - 249)

Philippus'un defne taçlı büstü, sağa; ΜΑΡΚΟΝ ΙΟΒ ΛΙΟΝ ΦΙΛΙΠΠΟΝ ΚΑΙ CΑΡΑ CΕΒ.

R- Ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor; solda Telesphoros; sağda keçi; ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΝΕΩΟΚΟΡΟΒ ΝΑ VΑΡ 4C (yıl 290 = 244).

28- **AE** 19.82 (SNG Levante 1781; ön yüzde Caesar ve Augustus unvanları yanlılıkla yazılmış).

Philippus'un defne taçlı büstü, sağa; ΜΑΡ ΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΙΟΝ ΕΠΙ ΚΕΣ.

R- Sola, oturan Tykhe sağ elinde küçük bir tapınak tutuyor; önde keçi; ΕΥ ΠΙ ΘΕ ΜΑ ΑΙΓΕΩΝ ΝΕ Β ΨC (yıl 292 = 245/6).

29- AE 11.22 (Ziegler, 1988, 1398; başka örnekler için bkz., SNG Copenhagen 39, SNG Paris 2375-Philip I?)

Otacia Severa (Philippus I'in Karısı)

O. Severa'nın büstü, sağa; ΜΑΡΚΙΑ ΩΤΑΚΕΛΙΑ ΣΕΟΥΗΡΑ ΣΕΒ.

R- İçinde üç yumurta bulunan kase; aralarında iki yılan; ΣΕΥ ΑΔΡ ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΦΙΛΙΠΠ... ΕΤ ΨC (yıl 290 = 243/4).

30- AE 10.69 (SNG Levante, Suppl. 412; başka bir örnek için bkz., SNG Levante 1783 - arka yüz farklı)

Herennia Etruscilla (Traianus Decius'un Karısı)

H. Etruscilla'nın büstü, sağa; ... ΕΘΡΟΥΣΚΙΑΛΙΑ ΣΕΒ.

R- Oturan keçi; etrafında Zodiak sembolleri; ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΒΠΟΛΕ [...] ΑΙΓΕΩ ΣqC (yıl 296 = 249/50).

31- AE 10.22 (Some Cilician Coins in the Hatay Museum 255; başka bir örnek için bkz., SNG Paris 2378)

Herennius Etruscus (249-251)

H. Etruscus'un şua taçlı büstü, sağa; Κ ΕΡ ΕΤ Μ ΔΕΚΙΟΥ ΘΚ Υ ΣΕΒΑ.

R- Asklepios büstü, sağa; önde yılanlı asa; ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΝΕΩΚΟΡΟΥ ΘΕΟ Ζ ΨC (yıl 297 = 250/1).

32- AE 14.60 (Levante Addendum 2 No. 5)

Hostilianus (250)

Hostilian'ın defne taçlı büstü, sağa; Γ ΟΥ ΟΣ ΜΒΙΝΤΟΥ Θ ΚΥ ΣΕΒΑ.

R- Hygieia olarak imparatoriçe Etruscilla'nın örtülü ve stephaneli büstü, sağa; sağda omzuna dolanan yılan, muhtemelen içinde yumurta olan bir tabaktan besleniyor; ΑΙΓΑΙΩΝ ΝΕΩΚΟΡΟΥ ΖρΣ (yıl 297 = 251).

33- AE 14.52 (SNG Levante 1785; başka bir örnek için bkz., Ziegler, Samml., 1401)

Aemilianus (253)

Aemilian'ın defne taçlı büstü, sağa; AVT AIMILIOOC AIMILIANOC CEB.

R- Dört sütunlu tapınak içinde ayakta duran Asklepios, yılanlı asasına yaslanıyor; alınlıkta kartal; ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΝΕΩΚΟ ΝΑΒΑΡΧΙ Θ 4C (yıl 299 = 253).

34-AE 11.04 (SNG Levante 1789)

Valerianus Senior (253 - 260)

Valerianus'un şua taçlı büstü.; AV KAI ΠΟΒ ΛΙΚ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC CE.

R- Tetrastil tapınak içinde ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor; alınlıkta kartal; ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΝΕΩΚΟ ΝΑΒΑΡΧΙC Θ 4C (yıl 299 = 253).

35-AE 12.73 (Lindgren 1410; başka bir örnek için bkz., SNG Levante 1793)

Valerianus'un şua taçlı büstü.; AV KAI ΠΟΒ ΛΙΚ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟ CEB.

R- Ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor; solda Telesphoros; sağda keçi; ΑΙΓΑΙΩΝ ΝΕΩ ΝΑΒΑΡ ΕΤΤ (yıl 300 = 253/4)

36-AE 11.60 (SNG Levante 1798)

Valerianus'un şua taçlı büstü, sağa; AV KAI ΠΟΒ ΛΙΚ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC CEB.

R- Sola oturan Hygieia, önündeki sepetten çıkan yılanı, sağ elinde tuttuğu phialeden besliyor; ΑΙΓΑΙΕΩΝ ΝΕΩΚΟ ΝΑΒΑΡ ΕΤ Τ (yıl 300 = 253/4)

37-AE 17.35 (SNG Paris 2382; başka bir örnek için bkz., Lindgren 1412)

Asklepios rahibi olarak Valerianus'un defne taçlı büstü; sağda yılanlı asa; AV KAI ΠΟΒ ΛΙΚΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC CEB.

R- Gorgon başı etrafında zodiak halkası; ΑΙΓΕΩΝ ΝΕΝΑ.

38-AE 22.20 (AMM En. No. 240-1) 32 mm

Valerianus'un defne taçlı büstü.; sağda yılanlı asa; AV KAI ΠΟΒ ΛΙΚΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC CEB..

R- Aslan ayaklı agonistik masa üzerinde, içinde iki palmye dalı bulunan ödül vazosu; her iki tarafında birer para kesesi; altta amphora (klerotis); ΙΕΡ ΟΙΚΟΒΜΕΝΙ ΑΚΚΛΗΠΙΟC ΑΙΓΑΙΩΝ Τ (yıl 300 = 253/4)

39- **AE** 14.29 (SNG Levante 1802; başka örnekler için bkz., SNG Levante 1803, SNG Paris 2388, Ziegler, Prestige, 51, 62, Ziegler, Samml., 1403, 1404)

Valerianus'un defne taçlı büstü. sağda yılanlı asa; **AV KAI ΠΟΒ ΛΙΚΙ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC CEB.**

R- İki sütunlu tapınak ve yanar sunak önünde ayakta duran togalı imparator, yılanlı asa tutuyor ve sağ elindeki phiale ile libasyon yapıyor; **ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΝΕΩ ΝΑΥΑΡΧΙΔΟC Τ** (yıl 300 = 253/4)

40- **AE** 18.46 (SNG Levante 1801)

IRENOPOLIS

Domitianus (81 – 96)

Domitianus'un başı, sağa; **ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡ ΚΑΙCΑΡ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟC.**

R- Sağa, ayakta duran Hygieia sağ elinde yere doğru bir dal, sol elinde, koluna dolanan yılanın beslendiği bir phiale tutuyor; **ΙΡΗΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΕΤΟ ΒΜ** (yıl 42 = 93/4).

41- **AE** 9.64 (Lindgren 1518; başka örnekler için bkz., Karbach, 4 – 9, SNG Paris 2248-9, SNG Levante 1600, Ziegler, Samml., 1324)

Traianus (98 – 117)

Traianus'un defne taçlı başı, sağa; **ΑΥΤΟ ΚΑΙCΑΡ ΤΡΑΙΑΝΟC.**

R- Sağa, ayakta duran Hygieia sağ elinde yere doğru bir dal, sol elinde, koluna dolanan yılanın beslendiği bir phiale ve bir salkım üzüm tutuyor; **ΙΡΗΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΕΤΟΥC Ζ Μ** (yıl 47 = 98/9).

42- **AE** 6.14 (SNG Levante 1605; başka örnekler için bkz., Karbach, 26 - 29, SNG Paris 2253-4, Ziegler, Samml., 1325-8; üzümlü olmayanlar da var)

Antoninus Pius (138 - 161)

A. Pius'un şua taçlı başı, sağa; **ΑΥΤ Κ Τ ΑΙ Λ ΑΔΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟC CEB ΕΥC ΠΠ.**

R- Kutsal su (kaplıca) kaynağı; **ΙΡΗΝΟΠΟΛΙΤΩΝ ΕΤΟ ΘΡ** (yıl 109 = 160/1).

43- **AE** 8.50 (Karbach 34.1)

A. Pius'un defne taçlı başı, sağa; AVT KAI AΔP ANTΩNINOC CEB E ΠΠI.

R- Karşılıklı Asklepios ve Hygieia büstleri; arada yılan; altta Telesphoros (?); IPHN[OΠO]AITΩN ETOVΘP (yıl 109 = 160/1).

44- AE 10.48 (Karbach 41; başka örnekler için bkz., Karbach, 38-40, SNG Levante 1606, SNG Paris 2256)

Marcus Aurelius (161 – 180)

M. Aurelius'n defne taçlı pelerinli ve zırhlı büstü, sağa; AVT K M AVP ANTΩNEINOC CEB.

R- Sağda, ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor, solda, ayakta duran Hygieia sol elinde tuttuğu phialeden yılan besliyor; IPHNOΠOΛITΩN ETOVC ΘIP (yıl 109 = 160/1).

45- AE 11.31 (Karbach 52; başka örnekler için bkz., Karbach 51-53, SNG Paris 2259)

Septimius Severus (193 – 211)

S. Severus'un defne taçlı pelerinli ve zırhlı büstü, sağa; AVT K Λ CEΠ CEVHPON ΠEP CEB.

R- Taenia giyen Asklepios başı, sağa; önde yılanlı asa; EIPHNOΠOΛITΩN ETOVC ΔMP (yıl 144 = 195/6).

46- AE 14.65 (Karbach 68; başka örnekler için bkz., Karbach, 64-67, SNG Paris 2264, Levante 1611 aynı sikke ve 1610)

S. Severus'un defne taçlı pelerinli ve zırhlı büstü, sağa; AVT K Λ CEΠ CEVHPON Π CEB.

R- Stephane giyen Hygieia başı, sağa; omzunda yılan; önde bir salkım üzüm (?); EIPHNOΠOΛITΩN ETOVC ΔMP (yıl 144 = 195/6).

47- AE 9.63 (Karbach 62; başka bir örnek için bkz., Karbach 63)

Julia Domna (S. Severus'un Karısı)

J. Domna'nın büstü, sağa; IOVΛIA ΔOMNA CEB.

R- Kutsal su (kaplıca) kaynağı; EIPHNOΠOΛITΩN ETO ΔMP (yıl 144 = 195/6).

48- AE 7.39 (Karbach 57; başka örnekler için bkz., Karbach 58, Ziegler, Samml, 1336)

Caracalla (198 – 217)

Caracalla'nın defne taçlı pelerinli ve zırlı büstü, sağa; AVT KAI M AVPH ANTONINOC.

R- Ayakta duran Asklepios yılanlı esasına yaslanıyor; EIPHNOΠOΛITΩN ETOVC ΘMP (yıl 149 = 200/1).

49- **AE** 13.03 (Karbach 78) Öy.,'de C.M. Howgego 251, Hygieia veya Nemesis ayakta

Caracalla'nın defne taçlı pelerinli ve zırlı büstü, sağa; AVT K M AVP CEV ANTΩNEINOC.

R- Ayakta duran Asklepios yılanlı esasına yaslanıyor; EIPHNOΠOΛITΩN [A]ΞP (yıl 161 ? = 212/3).

50- **AE** 14.39 (SNG von Aulock 5590) Öy.,'de C.M. Howgego 105, İmp. başı Caracalla'nın defne taçlı pelerinli ve zırlı büstü, sağa; AVT KAI M AVPH ANTONEINOC.

R- Ayakta duran Hygieia sol elinde tuttuğu phialeden sağ eline dolanan yılanı besliyor; EIPHNOΠOΛITΩN ETOVC ΘMP (yıl 149 = 200/1).

51- **AE** 11.70 (Karbach 79)

Caracalla'nın defne taçlı pelerinli ve zırlı büstü, sağa; AVT KAI M AVP CEV ANTΩNEINOC.

R- Karşılıklı Asklepios ve Hygieia büstleri; arada yılanlı asa; EIPHNOΠOΛEITΩN ΓΞP (yıl 163 = 215/6).

52- **AE** 10.62 (Karbach 92.2; başka örnekler için bkz., Karbach 93.2, BMC Irenopolis 11)

Severus Alexander (222 – 235)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT KAI CEV AΛEΞANΔPOC.

R- Sağda, Asklepios ayakta duruyor ve yılanlı esasına yaslanıyor; solda Hygieia ayakta duruyor sol elinde tuttuğu phialeden yılan besliyor; ortada Telesphoros; EIPHNOΠOΛEITΩN ETOVC BOP (yıl 172 = 223/24).

53- **AE** 12.80 (SNG von Aulock 5594; başka örnekler için bkz., Karbach 109.3 aynı sikke - ayrıca Karbach 123.2 ve 124 ΔOP (yıl 174) tarihli, aynı arka yüz konulu sikkeleri de listelemiş.)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT K M AVP CEV AΛEΞANΔPOC.

R- Hygieia kaplıca açık hava tapınma yerinde oturuyor, yılan tutuyor; sağda, ağaç ?; EΙPEHNOΠOΠOΛITΩN ΔOP (yıl 174 = 225/6).

54- AE 20.00 (Ö. Çamurdan Env. No. 1384) Öy.,'de CM: erkek başı

III. Gordianus (238 – 244)

Gordianus'un şua taçlı büstü, sağa; AV K M ANTΩ ΓOPΔIANOC.

R- Sağda, Asklepios ayakta duruyor ve yılanlı asasına yaslanıyor; solda Hygieia ayakta duruyor sol elinde tuttuğu phialeden yılan besliyor; EIPH-NOΠOΛEITΩN ETBQP (yıl 192 = 243/4).

55- AE 14.18 (SNG von Aulock 5596) Öy.,'de C.M. Howgego 616, (başka örnekler için bkz., SNG Levante 1622 aynı sikke, Karbach 141.4, SNG Paris 2270, Ziegler, Samml., 1349-50, Lindgren 1523, SNG Copenhagen 150)

Valerianus Senior (254 – 260)

Valerianus'un şua taçlı büstü, sağa; AV T K Π OVAΛEPI_NOC (sic).

R- Sağda, Asklepios ayakta duruyor ve yılanlı asasına yaslanıyor; solda Hygieia ayakta duruyor sol elinde tuttuğu phialeden yılan besliyor; IPH-NOΠ[O]Λ[EI]TΩN ΓC (yıl 203 = 254/5) H (= 8 assaria).

56- AE 15.82 (SNG Levante 1624) Öy.,'de CM: Athena, (başka örnekler için bkz., SNG Paris 2273-2276, Ziegler, Samml., 1352-1355, SNG von Aulock 5598, BMC Irenop., 12, Lindgren 1525, SNG Copenhagen 151, Karbach 163-170)

Asklepios konulu sikke basan diğer Kilikya Şehirleri

Lyrbe

III. Gordianus (238 – 244)

Gordianus'un defne taçlı büstü, sağa; AVT KAIC ANTΩNEINOC.

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; ortada Telesphoros; ΔVPBETΩN.

57- AE 17.31 (SNG Levante 266)

Kolybrassos

Marcus Aurelius (161-180)

M. Aurelius'un defne taçlı büstü, sola: AVT KAIC ANTΩNEINOC.

R- Cepheden ayakta duran Asklepios sola bakıyor, yılanlı asasına yaslanıyor; KOΛV BPA CCEωN.

58- AE 9.00 (Ziegler Samml., 27; başka bir örnek için bkz., SNG Levante 314.)

M. Aurelius'un defne taçlı büstü, sağa: AVT KAI O (sic) ANTΩNEINOC.

R- Ayakta duran Hygieia sol elinde tuttuğu phialeden sağ eline dolanan yılanı besliyor; KOΛV BPA CCEωN.

59- AE 4.26 (SNG Levante 317; başka örnekler için bkz., SNG Levante 318 büstü, sola, Ziegler Samml., 28-32, BMC Kolybrassos 3)

Laertes

Maximus Caesar (235 - 238)

Maximus'un çıplak başlı büstü, sağa; Γ IOV OVHP MAΞIMOC KAICAP.

R- Cepheden ayakta duran Asklepios sola bakıyor, yılanlı asasına yaslanıyor; ΛAEPTEITΩN.

60- AE 6.08 (SNG Paris 600; başka örnekler için bkz., SNG Levante Suppl. 66, Ziegler Samml., 89)

Elaiussa - Sebaste

Severus Alexander (222 - 235)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa: AV K M AV P CEVHP AΛE- EANAPOC.

R- Cepheden ayakta duran Asklepios sola bakıyor, yılanlı asasına yaslanıyor; sağda Telesphoros; CEBA CTH IEPA AC AVT NAVAPX.

61- AE 17.53 (SNG Levante, Suppl. 231)

III. Gordianus (238-244)

III. Gordianus'ün defne taçlı büstü, sağa: AVT KM ANTΩ... ΓOPΔIANOC.

R- Cepheden ayakta duran Asklepios sola bakıyor, yılanlı asasına yaslanıyor; CEBA CTH IEPA ... NAVAPX... ΠCΠ ΔET.

62- AE 16.90 (RPC 7 Maximinus-III. Gordianus Cilicia - yayına hazırlanıyor)¹³⁷

¹³⁷ Roman Provincial Coinage 7 "Maximinus - III. Gordianus" Cilicia'yı yayına hazırlayan ve bu sikke ve aşağıda 61 numaralı sikkeleri burada yayınlamama izin veren Sayın Edoardo Levante'ye teşekkür ederim.

Valerianus Senior (253 – 260)

Valerianus'un defne taçlı büstü, sağa; AVT Κ Π ΛΙΚ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC.

R- Cepheden ayakta duran Asklepios sağa bakıyor, yılanlı asasına yaslanıyor; sağda Telesphoros; CE[BAC]TH IEPAC [...] Π C P ΔΕΤ.

63- AE 12.89 (Ziegler, Samml., 577; başka bir örnek için bkz., Imhoof-Blumer, Elaiussa-Sebaste 45)

Soloi – Pompeiopolis*Julia Mamaea (S. Alexander'in Annesi)*

J. Mamaea'nın büstü, sağa; IOVALIAN MAMAIAN CEB.

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; ortada Telesphoros; ΠΟΜΠΗΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΙΕΡΑC ΚΑ ΑΥΤΟΝ ΗϞC (yıl 298 = 232/3); ḡS (= 12 assaria ?)

64- AE 19.90 (SNG Paris 1242; başka bir örnek için bkz., SNG Levante Suppl. 246)

Tarsos*Caracalla (198 – 217)*

Defne taçlı büstü, sağa; AVT ΚΑΙ Μ ΑΥΡ CΕΥΗΡΟC ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC CEB ΠΠ.

R- Sola ayakta duran asker kıyafetli imparator, sağa bakıyor, sağ eli havada, sağda, sola ayakta duran Asklepios, beline yasladığı sol elinde yılanlı asa tutuyor, imparatoru taçlandırıyor; ΣΤΑΡCΟΥCΒC

65- AE 21.08 (Gorny & Mosch Auction 122 No. 1831- yanlışlıkla Soloi-Pompeiopolis'e verilmiş. Sağlık sorunları nedeniyle Anadolu'da bulunan bütün Asklepicionlar'ı ziyaret eden Caracalla'ya ait olan bu unique sikke şimdi Edoardo Levante koleksiyonundadır. Bu sikkeyi burada yayınlamama izin verdiği için kendisine teşekkür ederim).

Maximinus (235 – 238)

Maximinus'un şua taçlı büstü, sağa; AVT Κ Γ ΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΞΙΜΕΙΝΟC ΠΠ.

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; ortada Telesphoros; ΤΑΡCΟΥ ΤΗC ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩ ΑΜΚ ΓΒ.

66- AE 24.84 (SNG Levante 1093)

Pupienus (Nisan-Temmuz 238)

Pupienus'un defne taçlı büstü, sağa; AVT ΚΕC... ΠΟΥΠΗ... ΠΠ.

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; ortada Telesphoros; ΤΑΡCΟV ΤΗC ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩ ΑΜΚ ΓΒ.

67- AE 22.70 (RPC 7 Maximinus-III. Gordianus Cilicia – yayına hazırlanıyor - SNG Levante 1093 arka yüz ile aynı kalıp olduğu için bu sikkenin fotoğrafını burada vermiyoruz.)

Philippus I (244 – 249)

Philippus'un şua taçlı büstü, sağa; AVT ΚΑΙ ΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΙΟΝ ΕVΤ ΕVC ΠΠ.

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; ortada Telesphoros; ΤΑΡCΟV ΤΗC ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩC ΜΑ[Κ ΓΒ].

68- AE 19.84 (SNG von Aulock 6061)

Traianus Decius (240 – 251)

T. Decius'un şua taçlı büstü, sağa; AVT ΚΑΙ Γ ΜΕC ΚVΙΝ ΔΕΚΙΟC ΤΡΑΙΑΝΟC ΠΠ.

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; ΤΑΡCΟV ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩC ΑΜΚ ΓΒ.

69- AE 19.81 (SNG Levante 1159)

Augusta*Elagabalus (217 - 222)*

Elagabalus'un defne taçlı büstü, sağa; AVT ΚΑΙ Μ ΑVΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC CB(sic).

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; AVΤΟV CΤΑΝΩΝ ΕΤ ΗC Ρ (yıl 198 = 218/9)

70- AE 12.47 (Karbach, Augusta 93)

Mopsuestia*Tranquillina (III. Gordianus'un Karısı)*

Tranquillina'nın büstü, sağa; CΑΒΕΙΝΙΑ ΤΡΑΝΚVΙΛΛΕΙΝ... (sic).

R- Cepheden ayakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor; sağda Telesphoros; ΑΔΡΙ ΓΟΡΔΙΑΝΩΝ ΜΟΨΕΑΤΩΝ ΘΤ (yıl 309 = 241/2).

71- AE 18.66 (SNG Levante 1353, ayrıca Ziegler, Samml., 940)

Otacilia Severa (I. Philippus'un Karısı)

Otacilia'nın stephaneli büstü, sağa; OTA CEVHPA CE.

R- Cepheden ayakta duran Asklepios, sola bakıyor, yılanlı asasına yaslanıyor; ΑΔΡ ΜΟΥΕΑΤΩΝ ΕΤ [ΑΙ]Τ (yıl 311 = 244/5).

72-AE 7.73 (CNG Auction XXIII, lot 424 – RPC 8 Mopsus Otacilia Severa n.2)

(3.11.2003)

Anazarbos

Elagabalus (218 – 222)

Elagabalus'un şua taçlı başı, sağa; AVT K M AV ANTΩNEINOC CEB.

R- Sağa, ayakta duran Hygieia, phialeden eline dolanan yılanı besliyor; ANAZAP ΜΗΤΡΟΠΙ ΑΜΚ ΓΒ.

73-AE 5.84 (Ziegler, Anazarbos 368.2; başka bir örnek için bkz., SNG Paris 2068)

Severus Alexander (222 – 235)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT ... CE ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC.

R- Sola, yakta duran Asklepios yılanlı asasına yaslanıyor; ANAZAP... ΑΜΚ ΓΒ.

74-AE 6.67 (SNG Levante 1455; başka bir örnek için bkz., Ziegler, Samml., 478.1)

Flaviopolis

Commodus (177 – 192)

Commodus'un defne taçlı büstü, sağa; M AVP KOMOΔOC ANT EYTVXHC.

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; ΦΛΑΒΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΕΤΟVC ΔΙΡ (yıl 114 = 186/7).

75-AE 12.30 (SNG Levante 1542; başka örnekler için bkz., Ziegler, Samml., 1251-2, Ziegler'in iddia ettiği gibi SNG von Aulock 5560 M. Aurelius değil Commodus olmalı)

Severus Alexander (222 – 235)

S. Alexander'in defne taçlı büstü, sağa; AVT K M AV CE ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC.

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; ΦΛΑΒΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΕΤΟ
ΓΝΡ (yıl 153 = 225/6).

76- **Æ** 12.00 (SNG Levante 1549; başka bir örnek için bkz., Ziegler, Samml.,
1528-9)

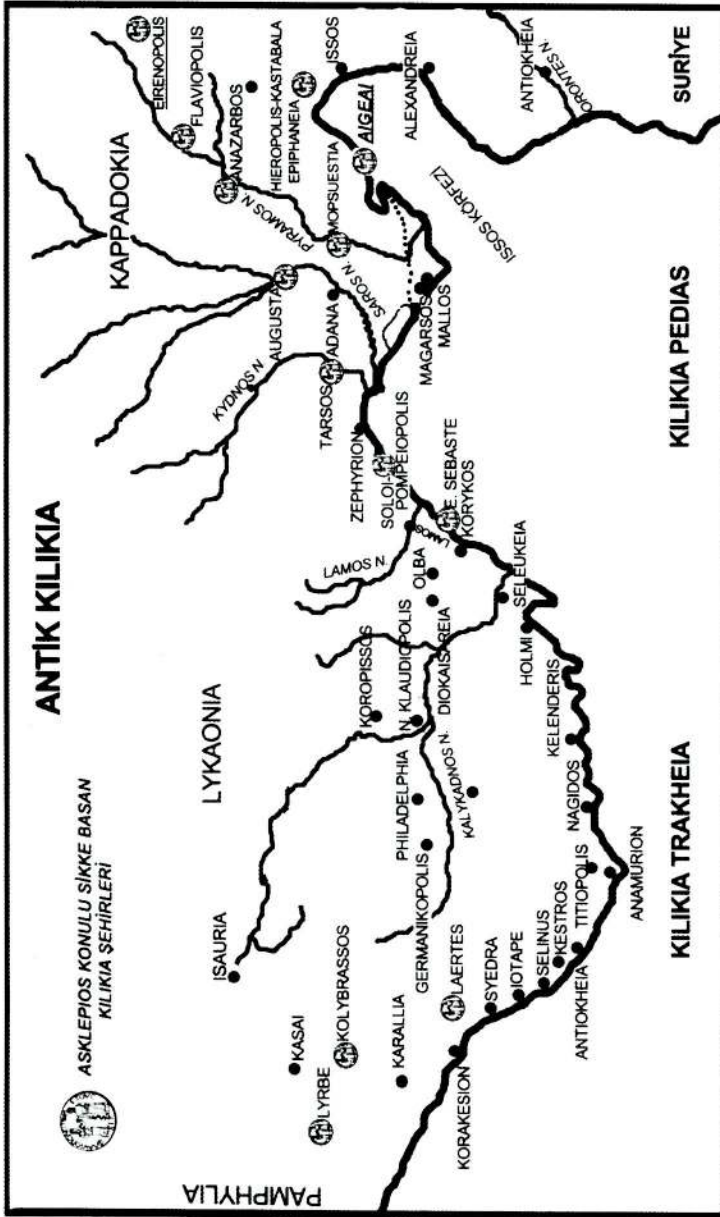
Epiphaneia

III. Gordianus (235-244)

Gordianus'un şua taçlı büstü, sağa; ΑΥΤ Κ Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟ C Ε.

R- Karşılıklı ayakta duran Asklepios ve Hygieia; ΕΠΙΦΑΝΕΩΝ ΕΤ ΣΤ (yıl 306
= 238/9).

77- **Æ** 24.96 (SNG Levante 1824; başka örnekler için bkz., SNG von Aulock
5554, BMC Epiphaneia 5)

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

Resim 20

Resim 21

Resim 22

Resim 23

Resim 24

Resim 25

Resim 26

Resim 27

Resim 28

Resim 29

Resim 30

Resim 31

Resim 32

Resim 33

Resim 34

Resim 35

Resim 36

Resim 37

Resim 38

Resim 39

Resim 40

Resim 41

Resim 42

Resim 43

Resim 44

Resim 45

Resim 46

Resim 47

Resim 48

Resim 49

Resim 50

Resim 51

Resim 52

Resim 53

Resim 54

Resim 55

Resim 56

Resim 57

Resim 58

Resim 59

Resim 60

Resim 72

Resim 61

Resim 62

Resim 63

Resim 73

Resim 64

Resim 65

Resim 66

Resim 68

Resim 69

Resim 70

Resim 74

Resim 71

Resim 75

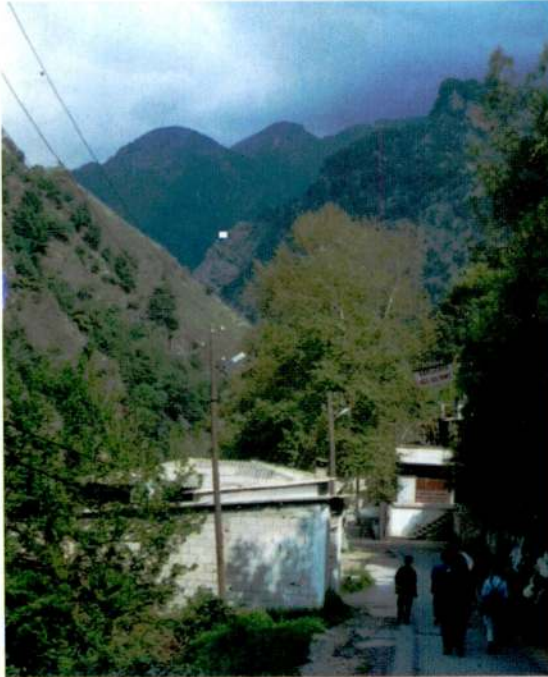
Resim 76

Resim 77

Res. 78 - Haruniye kaplıcasının kuzey doğusundaki dağ formasyonu.

Res. 79 - Haruniye kaplıcasının girişi ve geri plandaki dağ formasyonu.